

ubi apertissime ait (a) : « Officium autem omne aut medium, aut perfectum est, quod æque Scripturarum auctoritate probare possumus. Habemus etenim in Evangelio dixisse Dominum : Si vis in vitam æternam venire, serva mandata. Dixit ille : Quæ? Jesus autem dixit illi : Non homicidium facies, non adulterabis, non facies furtum, non falsum testimonium dices : honora patrem et matrem : et diliges proximum tuum sicut te ipsum (Matth. xix, 17, 18, 19). Hæc sunt media officia, quibus aliquid deest. Denique dicit illi adolescens : Omnia hæc custodiri a juventute meas quid adhuc mihi deest? Ait illi Jesus : Si vis perfectus esse, vade, vende omnia bona tua, et da pauperibus : et habebis thesaurum in cælo, et veni sequere me (Ibid., 20 et 21)... Hoc est igitur perfectum officium. » Media igitur præcepta christicolis omnibus ut adimpleant, perfectionis tantum studiosioribus præcepta perfecta ut amplectantur, suadet Ambrosius. Quæ ut ita sint, idem Ambrosius in primo sermone declarat, dicens quod « Dominus in Evangelio perfectis et consummatis uolens esse consultum, omnia quæ possiderent uendi censuit et inpendi (b). » Non ergo omnibus, sed perfectis duntaxat et consummatis Dominus suas omnes facultates vendere et in pauperes erogare mandavit. Et hæc satis dicta ad obstruendum hæreticorum, incredulorum ac pseudo politicorum os, qui etiam hac nostra miserrima ætate, ob rigida ethices Christianæ dogmata a Patribus summo consensu tradita, quæ nulla adhibita distinctione ad cunctos fideles necessario extendi dictitant, tam false quam impie nostram sanctissimam religionem anti-socialem esse pronuntiant (c).

XI. De partitione, et notis editoris. — Unum adhuc

(a) Serm. 1, § 4.

(b) Tom. III, col. 45, num. 56 et 57.

(c) Ita Barbeyracus et Gibbonius doctrinæ moralis SS. Patrum insultant, quorum nuperrime iustauravit errores opus cui titulus : *Du jésuitisme ancien et moderne. Œuvres politiques de M. de Pradt, ancien*

A est quod paucis verbis attingam, nimirum quod in his vulgandis sermonibus præstiti. Eorum enim textus in codice continuata oratione ad finem usque pervenit, et nullam idcirco paragraphorum distinctionem exhibet; quam tamen, cum ego a majoribus nostris, invitis etiam codicibus, frequentatam viderim, huiusmodi morem retinendum esse censi, præsertim in legentium commoditatem. Reficitur quippe lectoris animus, ut sicubi Augustinus ait, de via fessus novo titulo, sicut animus viatoris hospitio. Recte igitur Ruilius C. Novatianus cecinit, ad Venerium Rufum scribens, in suo *Itiner.* (d).

Intervalla viæ fessis præstare videtur

Qui notat inscriptus millia crebra lapis.

B Sermonum autem textui nonnulla scholia subjicio, quæ prima ad codicis varietatem, ad ejusdem emendationem, ad grammaticeam et palæographiam pertinent; aliaque deinde propono, ut quæ loca parallela in Ambrosianis scriptis reperiantur fere intento digito monstrem; nec postremo notas biblicas comparativas cum iisdem sacræ Scripturæ locis omitto, quibus Ambrosius in suis hucusque vulgatis operibus utitur, aut, si illis careant Ambrosiana scripta, ceteri usi sunt Patres, qui vel Ambrosio suppres, vel haud procul ab Ambrosiana ætate floruerunt; adeo ut ex his omnibus tam intrinsecis argumentis, nimirum ex summo cum Ambrosianis scriptis consensu, quam extrinsecis, ex auctoritate scilicet et præstantia codicis, hos sermones Ambrosii Mediolanensis episcopi fetus esse genuinos, quisque compertum habeat, atque exploratum. Sed iis prælibatis, candidus et eruditus lector judicet; nam ecce sermones.

archevêque de Malines, Troias. Edit. Paris, 1828. Vide, si liceat, caput 5, De la modification de l'action du christianisme par la civilisation, pag. 48 et seqq. Hic liber multis sacrilegis futilibusque sententiis relectus est, quas hic operosius confutare non est.

(d) Lib. II, dist. 4.

SANCTI AMBROSI

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

TRES SERMONES.

SERMO PRIMUS.

DE PERFECTO.

I. Domini nostri JESU CHRISTI caeleste^b præceptum

^a Notandum est Ambrosii vocabulum constanter in cod. cum una i scriptum vetusta orthographia.

^b Una tantum diphthongo *ae* utitur librarius noster, quam absque nexu scribit more veterum. De hujus diphthongi antiquitate late agunt Salmasius epist. ad Sarrav., Couringius cens. dipl. Lindav. p. 516, et Casleius Bib. Britann. t. V, p. 525. — Hanc orthographiam in edendo textu sequemur, ne manuscriptum propria specie fraudemus; minime vero in notis, nisi cum Sessorianus ille citabitur codex. EDIT.

In nova Latina Vulgata omittitur omnia post *Vendite*; sed Ambrosius tum Veteris, cum Novi Testa-

D est sacratissimis euangelicis apicibus^c adnotatum : « Vendite omnia quæ¹ possidetis, et date elemosynam^d (Luc. xii, 55). » Praesens sermo caret am-

^c Huiusmodi intellectio haud infrequens est in Ambrosianis scriptis. Legatur, ex. gr., l. b. in Hexaem., cap. 15, pag. 55. Venetæ edit., qua utor, an. 148.

^d Cod. *elemosyna*; fortasse superaddita fuit ultima *a* lineola pro *m*, ut frequenter veteres amanuenses usi sunt, sed modo non apparet; seu mavis pro *us m* est ommissa veterum more, qui *m* finalem elidebant; cujusmodi exempla in antiquis mss. non desunt, nec in hoc ipso codice desiderantur. Infra tamen recte scribitur *elemosynam*; at constanter cum una *e*.

menti versionem usurpat, quæ a nostra haud paulum recedit. Porro Ambrosius dum locum parallelum

magibus, et nihil relinquit incertum aut obscuritate perplexum: ubi aperta veritate di tractio possessionis indicitur, et pretii^a praerogatio^b non tacetur^c. « Vendite, inquit, omnia quae possidetis, et date elemosynam^d. » Occupatos caelestibus officiis mundanae possessionis cura^e molestiaque non patitur implicari^d; et Deo ipsa devotionis professione iam proximos, vel potius mentis sinceritate^e Christo coniunctos^f cura sollicitudineque^g saecularis possessionis absolvit; omnem operis tui cursum omnemque cogitationis tuae motum eripit mundo, quem deputare dignatus est caelo^h. Inde namque est et il'utⁱ quod aperte mandat^j: « Nolite cogitare, dicentes: Quid

^a Codex praetii cum diphthongo, quam expungere mallem, cum grammatici in hac voce illam prorsus excludant.

^b Praerogatio, seu a praee et erogatio, id est diligens conlatio, seu potius a verbo praerogare pro ante aliquid facere, juxta illud Suetoni in Aug. c. 55, praerogare sententias, et Ulpiani l. sed adde ff. loc. et cond., ubi praerogare per ionem. Reapse Ulpiani aliorumque jurisconsultorum lectionibus non semel Ambrosius citatur, ut saepe ipsi nos monuerunt Maurini, et saltem videre est in notis t. II, p. 586 et t. III, p. 917. Eadem die de voce supra recitata *districtio*, quae aequae juridica est pro *venditio*. Ulpian. ff. 14, 5, 5, a med., et 2, 15, 8, cir. med.

^c Cod. curam, manifesto modo.

^d Ita codex servata praepositione in. De his aliisque similibus praepositionibus, quas seop r, si pauca verba excipias, reinet codex noster, videsis apud Putschium orthographos veteres.

^e In cod. sinceritatem. Sane littera m abundat.

^f Cod. coniunctus; sed coniunctos scribere malui; ita enim antecedentia vocabula casu accusandi occupatos... proximos prorsus postulare videntur. Litteras o et u passim in antiquis c. dd. immutatas, et conversas invenimus.

^g Cod. curam sollicitudinemque. In utraque voce m expungere censeo; nam plura immutanda forent, si illa retinerentur, prout jacent in codice. Etenim si quis codicis lectionem forte probare mavult, legat oportet: et Deo ipsa devotionis professione iam proximus, vel potius mentis sinceritate Christo coniunctus allegat Matth. xix, 21, constanter post vnde addit omnia, et i etiam ibidem hac voce careat nostra Vulgata. Ita sane legere est lib. i de Abrah., cap. 3, pag. 12; de Nabuth. Jezrael. cap. 14, pag. 58; in ps. cxviii serm. 7, 9; lib. vii in Lucam, 496, et alibi. Quod attinet ad illud Lucæ modo cit., observandum est quod in Ambrosianis operibus hactenus editis minime occurrit; quare eo testimonio, aliisque infra laudandis, Ambrosii versio ditari potest, quam una cum caeteris SS. Patrum versionibus collegit el. Sahatier, et in scholiis suae veterum biblicorum Collectionis summa utilitate ac labore congegessit. Profecto hanc pretiosissimam collectionem plus quadringentis versiculis supplet, et auget Sessorianus codex antiquissimus, quem Deo favente quantocius vulgaturi sumus.

^h En Ambrosii de perfectione sententiam, quam ipse secutus temporalia bona sua omnia abdicavit, et vel egenis distribuit, vel tribuit Ecclesiae; ut ex ejusdem Vita exploratum est, ac undique ex ejus scriptis promicat. Siquidem *haec enim est*, scribit lib. i de excessu Satyr., n. 60, *summa justitia, vendere quae habeas, et conferre pauperibus*. Qui enim dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in aeternum (Ps. cx, 9): ergo dispensatores nos, non haeredes reliquit; nam haereditas successoribus quaritur, dispensatio pauperibus abigitur. Consonat sibi S. doc or epist. 7, pag. 15,

edemus^k, aut quid nesciemur (Matth. vi, 31)?^l Et nolite cogitare de crastino^m (Ibid., 34). » Ut ea quae demandauerat, remotis omnibus cogitationis angoribus, impleriⁿ facile potuissent: « Vendite, inquit, omnia quae possidetis, et date elemosynam. » Ampulavit omnem callidae cupiditatis excusationem, qui nihil relinqui cogitare iubet in crastinum, qui praecipit praerogari^m omnem substantiae quantitatem^o.

II. Sed praemissa repetamus disputationeⁿ conlustranda^o « Nolite, inquit, cogitare, dicentes: Quid edemus, aut quid nesciemur? Haec enim nationes^p quaerunt. Scit autem Pater ue ter caelestis, qui horum omnium indigetis^q (Ibid. 32). » Cogitatio diffi-

^p curam sollicitudinemque saecularis possessionis absolvit (subintellige *vir perfectus*), id est *evincit*, seu *superat*; quo sensu hoc verbum *absolvit* usurpat Ambrosius in psal. xxxvii, 21, t. II: verum ex lectione quam retinui magis sententia fluere videbatur, ita ut *absolvit* pro *liberat* (scilicet *Deus*) positum sit, quomodo illud obtinet etiam in psal. xlv, 17.

^q Hic et infra Ambrosius, quamvis ad plures verba faciat, singulariter pro suo more loqui ur. Hujusmodi exempla haud raro in Ambrosianis scriptis occurrunt. Vid. lib. de Fuga saeculi vi, 35, t. I, etc.

^r Ita codex constanter pro *illud*.

^s Subintellige *perfectis*, id est *perfectis injungit*. Verbum quidem *demando* pro *injungo* usurpat Livius t. V, 27 et VIII, 56. Verum in hoc sermone, in quo haec vox infra recurrit et pro *valde mando* videtur adhibita, quo sensu ea usus est Suetonius in Neron. c. 55, in Aug. c. 10, et in Caes. c. 83.

^t Cod. *edemus*; scripsi tamen *edemus*, cum et inferius hanc lectionem codex retineat.

^u Ita codex per m, quam semper in hoc vocabulo scribit.

^v Vide supra not. f, p. 1 (Hujus pag. not. b).

^w Vox *disputatio* frequenter apud Ambrosium idem significat, quod *tractatio*, seu *praedictio evangelica*: Ita editores Benedictini, t. II, p. 1040, not. d.

^x Ita codex vetusta et quidem recta scriptura pro *collustranda*; λαδδουσιμα: enim proprium Afrorum fuit, teste Isidoro Orig. l. 52.

^y Natio viliori sensu e Graeca consuetudine. Vid. Suidam ad vocem ἄνοος.

t. III, ubi, *Scriptum est*, ait Matth. xix, 21, *non ut did acimi dimidium, si tamen vis te sectus esse Deo offeras: sed ut omnia tua vendas, et des pauperibus*. Pari leges lib. i de Offic. cap. 30, 6; lib. de V. d. v, 27 et seqq., ac epist. 26, pag. 6, t. III.

^z Eleemosynam passim commendat in suis concionibus Mediolanensis antistes, et praesertim in psal. cxviii serm. 8, 22; serm. 12, 24; lib. vii in Luc., 245 et seqq., t. II; atque epist. 2, 26, t. III.

^{aa} H. L., qui haud legitur in Ambrosio scriptis asseris, ita habet S. Cyprianus lib. de Orat. Dom., col. 210; de Oper. et Eleem., col. 240; et lib. iii, Testimonior., col. 507, additis tamen cum Vulgata, *aut quid bibemus*, quae auctor. reg. cleric. apud Augustinum omittit. t. I, col. 59.

^{ab} S. Augustinus Ambrosii nostri discipulus, quem ad sui magistri scripta saepe respexisse notant Maurini t. III oper. S. Ambr., col. 995, ita h. l. allegat lib. ii de Serm. Dom. in m., t. III, col. 222, et lib. de Mend., col. 437, nec non lib. cont. Adim., t. VIII, col. 115.

^{ac} Recole annotata supra pag. 1, not. 2 (Hujus pag. not. 1), et similia fere legis in psal. cxviii serm. 8, 9, et serm. 21, 18, t. II.

^{ad} Hoc testimonium, quo carent scripta Ambrosiana, ita reperitur citatum apud S. Cyprianum lib. de Or. Dom., col. 210 et lib. de Oper. et Eleem., col.

dentiae diuinæ professionis in te perimit fidem: et ad nullam aerumnarum praesentium sollicitudo compungat i^b, dicens: « Quærite primum regnum Dei, et iustitiam eius; et omnia adponentur vobis » (*Ibid.* 33). » Deditos iustitiae ac pietatis officiis, et caelestibus exercitationibus occupatos tutos facit de omnibus, et securos: ut non auoceris a notitia genitoris, non a cognitione unigeniti distraharis, nec a dono sancti Spiritus professioneque desistas; non aberres a meditatione praecepti, non ab spe promissi, non a fide crediti, non a dilectione proximi, non a perfectione mandati⁶, de quo Moyses (*Deut.* vi, 6, 8) monet, ut cordi nostro semper insidat, semper conspectui adsistat, meditatione membrum omnibus uinculatum^k sensibus nostris semper inhaereat⁷. De hoc Dauid: « Cantabiles mihi erunt semper iustificationes tuae Domine » (*Psal.* cxviii, 54). » Et iterum: « In lege Domini fuit uoluntas eius, et in lege eius meditabitur die ac nocte » (*Psal.* i, 2). » Et alibi scriptum^l est: « Non recedat liber legis huius de manu tua; et meditaberis in eo die ac nocte »¹⁰ (*Jos.* i, 8). » Similiter Apostolus hortatur et

III. Conditionis^f nostrae necessitatis^g caelestis Patri^b notitiam latere non posse diuinus sermo commouit, et eius prouidentia procurationeque nobis omnia adponiⁱ mandat; si nos iustitiae operibus inhaerentes, et regni caelestis inquisitione detentos

^a Cod., metuit, sed metuis legendum verba sequentia in secunda persona dubites ... retrahis ... desistas planum faciunt.

^b Ita cod., fortassis quia sequitur d. Nimirum t ante d uno eodemque sono apud veteres efferebatur.

^c Ita per n.

^d Cod. hic et alibi in huiusmodi uocibus seruat con.

^e Codex incurrat, sed quidem mendose.

^f Ita cod. ci pro ti, cuiusmodi exempla et infra recurrunt, et antiqui codd. passim suppetunt.

^g In cod. necessitatem; sed correxi necessitatis: ita enim sensus postulare videtur.

quæ illi ex tempore suggestit memoria, uerbis ci ait. Huic contrariam haud me latet Ausaldium tenuisse sententiam in opere, cui titulum fecit: *De authenticis sacrarum Scripturarum apud SS. Patres lectionibus*, et Veronæ uulgavit an. 1747. Verum, nisi plures authenticas versiones biblicas eundem Patrem eodem tempore hauiisse probetur, procul dubio si Ausaldiano praedictio per omnia Patrum scripta a capite ad calcem crisis exerceatur, vix unum reperietur, quod ejusdem Patris genuinum fetum dicamus, cum vix unum reperiamus, quod constanter eisdem uerbis alleget eosdem sacrae Scripturae locos.

^b Cod. caelestis Patris, sed emendandum prorsus fuit caelesti Patri.

ⁱ Ita cod. semper retinet praepositionem ad.

^l Cod. compugnat, quæ prorsus manifesta meta hesis uidebatur pro compungat.

^k In cod. uinculatus, sed uinculatum scribendum putavi, ut neutro mandato concordet.

⁷ Ita cod. per b ut infra recursitat, et in antiquis codd. frequenter occurrit. Vide apud Maium Cicer. antiqu. interpretem xv, 2, in Vatinius t. II, p. 185 edit. Rom. 1828.

240, ommissa tamen uoce caelestis, quam re inet apud Sabatier m. Claromont. Notandum est infra in h. eodem l. legi gentes loco nationes, prout habet etiam auct. Oper. Imp. in Matth. homil. 16.

¹ Frequenter hac uoce uitur S. Ambrosius, ut culpam notet infidelitatis. Vide infra, et t. I, col. 659, n. 41, ac tom. III, col. 106, et 951, no. 82 et 110.

² Haud absimilia sanctus antistes habet lib. de Isaac et Auiua 1, 1; de interpell. David lib. II, c. 3, 12, t. I; in ps. xxxvi, 79, et xxxvii, 2, t. II; ac epist. 53 14, t. III.

³ Confer in psalmis cit.

⁴ Viros perfectos nullis unquam sæculi perturbationibus compungi, nullis mundi cupiditatibus exagitari monet etiam Ambrosius lib. I de Jacob. 8, 35; lib. II, c. 6, 28; lib. II de Cain et Abel 2, 8; lib. de Fuga sac. iv, 17, t. I, atque lib. I de Officiis, 58, 200, t. II.

⁵ Ita Augustinus serm. 57, t. V, col. 537, et tract. 122 in Joan. xxii, col. 811, t. III, atque apud eund. auctor. oper. Reg. Cleric. t. I, col. 39, addito tamen haec ante omnia. Ambrosius uero lib. I de Cain et Abel, 4, 12, t. I, habet: *Quæri e regnum Dei: et ecce omnia praesto sunt uobis*; lib. VII in Luc., 150, t. II: *Quærite regnum Dei: et hæc omnia adjicientur uobis*; sed in lib. de Exhort. uirginit. 9, 56, t. III: *et ecce omnia suppetent uobis*. Hac diuersitate lectionum, de qua non abs re fuerit hic quaedam notare, nullus nostri sermonis Ambrosiani fidem labefactare contendat; quia ut scite scribit Nat. Alexander (*Hist. Eccles. sac. iv, p. 1, § 2, pag. 505*) *ex operum S. Ambrosii lectione constat, eum non iisdem semper uerbis eisdem Scripturae sacrae locos laudasse*. Et re quidem uera, aiunt Maurini in praef. ad lib. de Sacram., col. 432, t. III, *cum sine magna præparatione auctorem hunc nostrum dixisse non sit dubium, nequiquam sane mirum uideri, si Scripturam non semper suis, sed iis,*

quæ illi ex tempore suggestit memoria, uerbis ci ait. Huic contrariam haud me latet Ausaldium tenuisse sententiam in opere, cui titulum fecit: *De authenticis sacrarum Scripturarum apud SS. Patres lectionibus*, et Veronæ uulgavit an. 1747. Verum, nisi plures authenticas versiones biblicas eundem Patrem eodem tempore hauiisse probetur, procul dubio si Ausaldiano praedictio per omnia Patrum scripta a capite ad calcem crisis exerceatur, vix unum reperietur, quod ejusdem Patris genuinum fetum dicamus, cum vix unum reperiamus, quod constanter eisdem uerbis alleget eosdem sacrae Scripturae locos.

⁶ In simili sententia dicit Ambrosius lib. I de Abraham 2, 9, t. I, scribens: *Is qui Deum sequitur tutus semper est. Et ideo Deum præferre debemus omnibus: nec patriæ contuitus, nec parentum filiorumque gratia, nec uxoris contemplatio nos reuocare debet ab executione praeceptorum caelestium; quia Deus nobis omnia illa largitur, et potens est seruare, quæ donat*. Conf. etiam lib. II, c. 5, 21, t. I, c.

⁷ Hæc eadem fere occurrunt in psal. i, 50, et cxviii; serm. 19, 51 et seq., quibus etiam in locis tum illo Deut. supra cit., cum Moysis auctoritate usus est S. doctor. Conseele et in psal. xxxvi, 65, t. II.

⁸ Ita h. l. refert Ambrosius in ps. cxviii serm. 7, 25, ommissis tamen uerbis *semper* in medio, et *Domine* in fine, quæ non ut ad Scripturae textum spectantia, sed ut argumento seruiat suo, hic mihi adiecisse uidetur; uult enim sanctus antistes nos *semper* Dei legis meditationi vacare semperque in justificationibus delectari, quæ eujus sint, cum ex detruncato psalmi uersiculo non appareat, addidit utique *Domine*.

⁹ Ad uerbum h. l. citat Ambrosius in psal. i, 50, t. II.

¹⁰ Ita antiqua uersio apud Sabat., præter *ex o e tuo* loco *de manu tua*. At *de manu tua* habet Cassiodorus in psalm. vi, col. 29 quocum Ambrosium legisse hic sermo suadet.

monet, ad Timotheum scribens : « Hæc meditare, in his esto : ut profectus tuus adpareat omnibus » (I *Timoth.* iv, 15).

IV. Voluntas religiosi hominis caelestibus legibus detenta, et diuinæ iustificationis meditationibus diebus ac noctibus occupata non habet vacuum tempus, quo saeculum cogitet, quo possessionem curet, exornet urbana praedia, rusticationis disciplinam excolat, redditus supputet, impensa discutiat. Si enim istud arripuerit, illud deserit, secundum quod Dominicus sermo promisit : « Nemo ponens manum in aratrum (hoc est caelesti operationi, et Dominicae crucis signo ^a ³) retro respiciens, aptus est in regno Dei » (*Lucæ* ix, 62). Non enim potest utrumque peragere quod sibi inimicum est ratione, ueritate diuersum, et aemulum uoluntate. Hoc enim saeculum cogitat, illud

^a Parenthesim hic suis signis ansus sum designare, ut lectores de parenthesi certiores facerem, ne Ambrosiana explicatio cum sacro textu confunderetur.

^b Ita in cod. pro *commendanti* : etenim *n* ante *m* apud veteres orthographos sonabat ut *m*.

^c Ita codex cum una *i* manifesta crasi, et in antiquis codd. frequentata.

^d Ita cod. pro *delectu*, quam lectionem idecirco re-

¹ Vulgata *manifestus sit* pro *adpareat*, et Vulgatæ concinunt antiqua versio apud Sabat., atque Ambrosiastes. Graecus uero textus *φανερὰ ἢ ἐν πᾶσι*, sed plures mss. delent *ἐν*.

² Similia leguntur in psal. cxviii, serm. 13, 7, ubi Davidicæ perfectionis præposito exemplo, sic de illo ait : *Non saecularibus animus traducebatur illecebris ; non pecuniaria concervandi patrimonii cupiditate flagrabat ; non proferendi limitis excludendique finitimi anxius curarum astus studio meditationis intentum reflectebat affectum : quidquid poterat temporis dies habere, hoc totum sola sibi in lege meditatio vindicabat.*

³ Id est vel proprie *crucis signo*, quem initio operationis cujusque familiarissimum fuisse priscis Christianis passim SS. Patres testantur, vel forte *baptismi*, quo plebs Ambrosii nuper fuerat initiata, seu initianda mox erat. Sane *baptismus* nomine *sacramento crucis* Ambrosium appellasse in psal. cxviii, serm. 13, 6, t. II, putant Maurini. Vide ibid. notam col. 546, et infra. Ambrosius ejus uerba hoc loco et alibi sacrae Scripturae uerbis juxta suum morem intexit. Vid. saltem sup. cit. serm. de Basilicis *n* tradend., et sparsim.

⁴ Ambrosius in psal. xliii, 52, t. II, habet : *nemo mittens manum in aratrum respiciens retro, habilis est in regno Dei*, et lib. viii in Luc., n. 45, sic : *nemo mittens manum in aratrum, et respiciens retro, aptus est in regno caelorum*. Si ergo primo loco pro *habilis*, ut in secundo *aptus* legatur, addito *et post aratrum*, vel si secundi loci in fine ultima uerba primi *regno Dei* pro *regno caelorum* ponantur, tertia nostri codicis ad uerbum Ambrosiana lectio consurget.

⁵ Passim utitur exemplis Ambrosius, queis uel suam explanet, uel confirmet sententiam, ut saltem

bus, ut rationum saecularium scribta accipias perlegendam ; atque ita fit, ut diuinis libris mundanas praeferens rationes, praecepti contemptor existas, quo crebris admonitionibus intimatur, ne liber manibus desit, ne corde eius meditatio conquiescat. Et ideo Dominus in Euangelio perfectis, et consummatis uolens esse consultum, omnia quae possiderent uendi censuit, et impendi : nulla ut ratione ab eis possint dilectu ^d dinelli, uel meditatione auocari. Inde est quod necessitatem ipsam mortalium, id est uestitum, uictum et potum cogitari prohibuit : et a se omnia perficientibus promisit adponi ; ut nulla necessitate, sicuti saepe iam dictum est, a commercio diuini operis retarderis ; nulla ut te anni sterilitas turbet ; nulla frugum inopia ariditasque camporum, nec olearum uinearumque fallentes fructus exruent ; non pecorum morientium damna concutiant.

V. Maneat libera inconcussaue deuotio, ut Dei sui et Domini Christi dilectione possessa hymnis resonet, orationibus uacet, ieiuniis ac uigiis insistat, et in propheticum illud canticum congrue et competenter abrumpat : « Ficus non afferet fructus, non erunt nascentia in uineis. Mentitur opus oliuae : campi non praestabunt escam. Deficient a pabu' oues : et non erunt in praeseptibus boues ».

utpote quæ sapit antiquitatem, et ita æque recte scripta in antiquis ac optimæ notæ codd. frequentissime occurrit. Profecto illam in palimpsesto Tulliano de Re publ. i, 55, p. 94, et in var. lect. Cicer. leg. 1, 6, legebat cl. Maius, qui etiam hac de re oper. cit. ii, 32, n. a, p. 206, sapienter notabat : *Jam ne scripturas ejusmodi amanuensium arbitrio semper tribuamus, legendus est Aegroetius, qui differentias uerborum a de et di incipientium tradit p. 2267.*

videre est, si lubeat, in psal. cxviii, serm. 8, 26, t. II ; lib. de Myster. ix, 50, t. III.

⁶ Sanctum nostrum antistitem frequenter in suis concionibus assiduam sacrae Scripturae lectionem fidelibus commendasse recte notant Benedictini editores col. 474, t. II oper. Id quippe et nos supra animadvertimus, ac uix uolenti lib. ii de Abrah., 5, 22, t. I, et in psal. praesertim i et cxviii, perspectum erit omnino.

⁷ *Vendit et justus*, scribit Ambrosius in psal. cxviii, serm. 21, 18, *facultates suas, dispensauit pauperibus, nihil sibi reliquit*. Recole dicta pag. 1, not. 2 (Col. 111, n. 1).

⁸ Parem sententiam in hoc argumento versans habet S. doctor in cit. psal. serm. 10, 29. *Discamus, inquit, ergo et nos in lege meditari, non auocemur saecularibus illecebris, non occupemur impedimentis ; sed semper ad legem Dei sumus adtenti*. Conf. annotata supra pag. 4, not. 2, et pag. 5, not. 3 (Col. 114, n. 7, et huj. pag. n. 1).

⁹ Ambrosius illud Matth. vi, 33, expendens haud absimilia habet lib. vii in Luc., n. 150, t. II, ubi Dominus ait, *nec ad praesens, nec in reliquum fidelibus ostendit gratiam defuturam ; si modo qui diuina desiderant, terrena non quaerant. Indecorum quippe est homines curare de cibo, qui militant de regno. Novit rex quemadmodum familiam suam pascat, aliat, uestiat.*

¹⁰ Conf. lib. i de Jacob et Vit. Beata, vii, 52, t. I, et in psal. cxviii, serm. 8, 7, atque serm. 21, 18, tom. II.

¹¹ Legatur in psal. xliii, 23, et cxviii, serm. 7, 25-37, ubi similes dictiones, et sententiæ sunt.

¹² Itidem Cyprianus epist. ad Demetriad., col. 222, exceptis *fructum loco fructus*, et *cibum pro escam*, atque bis addito *et*, scilicet post *fructum* et ante *campi*. Ambrosio nostro fauet Augustinus lib. xviii de Civ. Dei, col. 515

tem in Domino exultabo, et gaudebo in Deo salutari meo ¹ (*Hab. III, 17, 18*). » Gaudet semper et laetatur in Domino, qui mundanae possessionis oneribus abiectis, uel potius in fratrum inopia praerogatis, nec imminentibus, nec praesentibus plagis praestringitur. Non eum exactio tributaria necessitatis impulsat ², non possessionis arua squalentia ³ non arbusta cultorum desertione deformia: non eum sollicitat saeva grandinis caedes ⁴, non ubertas imbrium longa serenitate suspensa, non tempestatum uastitas crebra ⁵: non ruina tectorum, non condicio languentium ac morientium proximorum sollicitudo discruciat, non seruorum fuga, non furtum.

VI. In tuto sunt, omnia quae ad caelum translata sunt ⁶; nulla calumnia inquietantur, nulla lite pulsantur, nullo detrimento saeculari depereunt, quae caelo praemissa sunt, quae Deo custode seruantur, dicente Domino IESU CRISTO: « Nolite uobis condere thesauros in terra, ubi tinea et aerugo exterminat ⁷; et ubi

¹ Ita cod. cum unica *l*, quam lectionem retinendam esse putavi, quia huiusmodi mihi aliae se obtulerunt in antiquis, et optimae notae codd.

² Cod. *caedis*, quod prorsus mendam videtur; nam *caedes* casu recto scribendum esse sensus docet. Vitiiosae fortasse huius scripturae causa fuit, quod veteres amanuenses litteras *e* et *i* indiscriminatim usurpabant. Sic obtinuit *sicet* pro *secet*, *Menerva* pro *Minerva*, et *Magester* pro *Magister*, etc., ut monet Fum gallius *Instit. Diplom.* t. I, c. 6, 9, pag. 109 et seq. Consule laud. Ciceronis antiquum interpretem apud Maium pp. 107, 123, 134, 144, 147, etc.

³ Hic et infra attente notandum verbum *extermino*, quo semper usus est S. Ambrosius in hoc sacrae Scripturae loco pro *demolior*, ut in Vulgata: ut hinc conicias sermonem hunc vel Ambrosii ferum esse genuinum, vel saltem Ambrosianum redolere aetatem. Siquidem verbum illud saeculo *v* e sacro textu expunxit S. Hieronymus, cuius haec sunt verba ad illud Matth. vi, 16: *Verbum exterminant,*

⁴ Ita Cyprianus loc. cit., quocum loc. pariter cit. Augustinus, omisso tamen *et post exultabo*.

⁵ Virum perfectum nullis mundanis perturbationibus exagitari, praeter loca supra annot. pag. 3, not. 5 (*Col. 113, n. 6*) passim docet Ambrosius, et praesertim lib. II de Cain et Abel, 2, 8; lib. I de Jacob et Vita beata, 7, 32, et 8, 33, ac lib. II, c. 6, 28, t. I, in psal. I, 54, et cxv. II, serm. 8, 7, t. II, nec non t. III, lib. I de Offic., 58, 200. Sic vero loquitur Ambrosius in psal. xxxviii, 27, ubi inter saeculi incommodi etiam tributariam exactonem enumerat: *Noli propter diuitias vane conturbari, excitari de somno, cogitare quemadmodum pecuniam tuam serues, opes tuas augeas, de nocte procedere, excubare ad iudicis domum; ut aliena diripias, litem mouens pauperi, verearis exactorem tributi: vana est ista conturbatio.*

⁶ Ambrosius evangelicam perfectionem se tantes sic a loquitur in persona apostoli Petri in psal. cxvii, serm. 8, 7: *Portio tua non ariditate siccat, non imbre dituitur, non frigore uritur, non tempestate quas atur.*

⁷ Pauperes esse per quos omne nostrum caelestibus infertur thesauris, seu in caelo collocatur, saepe in suis scriptis docet Ambrosius, et saltem consulendi sunt lib. de Nabut. Jezrael. xiv, 58, t. I, lib. II de Offic.; xxxviii, 140, serm. de Basilic. non traden., n. 33, ac epist. 38, 7, t. III.

⁸ Ita ad verbum Ambrosius lib. I de Spir. sanc., 16, 182, t. IV. In psal. vero cxviii serm. 8, 8, t. II: *Nolite thesaurum vobis condere in terra, et serm. 12, 2: Nolite thesaurizare vobis in terra, ubi aerugo, et tinea exterminant.*

⁹ Similiter Ambrosius l. c. de Spir. sanc., n. 183,

fures effodiunt, et furantur ⁸. Thesaurizate autem vobis in caelo, ubi neque tinea, neque aerugo exterminat: et ubi fures non effodiunt et furantur ⁹. Ubi enim fuerit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum ⁷ (*Matth. vi, 19, 20, 21*). » Huius praecepti exemplo apostolus Paulus Timotheum beatissimum monet, locupletibus huius saeculi praecipendum: ut non extollantur pompa mundana, sed christianae humilitatis celsitudine potiantur: neque saecularium diuinarum spe caduca fallantur, sed diuinarum ⁴ promissionum perpetuitatibus inuitentur ⁸. « Diuitibus, inquit, huius saeculi praecipe non superbe sapere, neque sperare in incerto diuitiarum suorum, sed in Deo uiuo, qui praestat nobis omnia abundare ad fruendum ⁹, benefaciant, diuites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent ¹⁰, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut adprehendant ¹¹ ueram uitam ¹¹ (*1 Tim. vi, 17-19*) (a). »

quod in ecclesiasticis scripturis vitio interpretum tritum est, aliud multo significare, quam vulgo intelligitur: exterminantur quippe exsules, qui mittuntur extra terminos. Pro hoc ergo sermone demoliantur semper accipere debemus. De hac voce ita Millius in prolegom. p. 11: *Sed et Latinis idoneis vocabulis annumeramus obsoleta, quae vulgo audiunt. Quae enim hoc nomine iam vilescunt vocabula, ea, cum haec conscripta essent, erant apud Christianos usus quotidiani. Talia sunt, v. gr. exterminant vi, 16, 19, quod in ecclesiasticis scripturis tritum agnoscit Hieronymus, utcumque illud improbet, ejusque loco reponat aliud multo horridius demoliantur.*

⁴ Cod. *diuinorum*, sed emendandum fuit *diuinarum*.

⁵ In cod. *adprehendant* bona quidem scriptura cum *ad*, sed mendosa cum diphthongo. Error vero fluxisse videtur ex male intellecta notariorum sigla; nam *p* superducta lineola tam *prae* quam *pre* apud illos significat.

omisso autem, et addito *thesaurus* post *vobis*, quae tamen vox omittit in cit. psal. serm. 12, 2, ubi: *sed thesaurizate vobis in caelo*. Sibi discrepat autem serm. 8, 8, cit. psal., scribens: *sed thesaurum vobis condite in caelo*.

⁷ Adamussim legit. lib. II de Jacob et Vit. beata, 5, 25, t. I, et lib. I de Spir. sanc., l. sup. cit.

⁸ Mundanis pompas, et superbiam huius mundi frequenter in suis scriptis detestatur Ambrosius, in quibus etiam saepe diuitibus humilitatem commendat, et praecaelestibus terrestria quam pro nihilo habenda sint ob oculos ponit, v. gr. lib. de Abr. h., de Isaac, de Bono mortis, praesertim capp. 5, 6 et 7, de Fuga saeculi maxime cap. 1 et 4, t. I, nec non in psalmis, et praecipue in xxxviii, 36, et cxviii serm. 4, 25; 5, 27 et 36, t. II.

⁹ Ita h. l. allegat auct. epist. ad Demetriad., col. 41, Augustinus epist. 30, t. II, col. 383, ac alibi sparsim, Chromat. Aquil. in Matth. col. 988, Sedulius Hab. in I Timoth. vi, alique, nisi excipias abundanter loco abundare.

¹⁰ Ibidem Augustinus epist. 157, t. II, col. 554, lib. I de Civ. Dei, c. 10, col. 11, t. VII, et lib. cont. Adim., t. VIII, col. 143, et alibi.

¹¹ Ambrosio nostro consonat Augustinus epist. 150, col. 382, t. II, et tract. 22 in Joan., t. III, col. 466, aliisque multis in locis.

(a) Ita hic sermo desit in codice, qui an mutilus sit iudicent eruditi. Porro Sessorianus codex quin ullum praebet indicium, quo sermo mutilus censeatur, id potius videtur excludere; nam nullo spatio membranae vacuo relicto statim exhibet sermonem alterum, ad quem exscribendum festino.

SERMO II.

Adversus eos, qui dicunt possessionem non distrahendam, sed fructibus misericordiam faciendam.

I. *Iesu Christi salutare* ^a praeceptum est: « Vendite omnia quae possidetis, et date elemosynam ¹ (Luc. xii, 33). » Domini *magistri* ^b fides in promptu est, quae non solum distrahi ^c iussit; verum etiam, quid de distracto fieret, demandavit ². Sed hanc fidem pravi doctores friuolis ac futilibus verbis infuscant; quos apostolus Paulus iam non carnis, sed quod prius ^d est, diuinis sermonibus adulteros ³ praedamnavit, dicendo: « Adulterantes verbum Dei ⁴ (II Cor. ii, 17). » Et iterum: « Nescitis quia qui templum Dei corrumpit, disperdet illum Deus? ⁵ (I Cor. iii, 17). » Et illud quod in euangelio Christus Pharisaeos increpans memoravit, dicens: « Reiecitis mandata Dei, ut traditiones vestras statuatis ⁶ (Marc. vii, 9). »

II. Non est, inquit, distrahenda, sed retinenda possessio; et de eius redditibus misericordiae opera celebranda. Quid sub uestitu operis misericordiae

^a Rubrus succus, quo haec prima verba in cod. scripta sunt, vetustate evanuit, et non nisi ex litteris postremo vocabuli *care*, atque caeterorum ex vestigiis, habita spatiorum ratione, sic potui supplere.

^b Cariosa membrana huius vocabuli litteras *mantantum* servat illas, et nonnullos supernos tantum exhibet apices, ex quibus ego *magistri* interpretabar.

^c Cf. Ulpian. de Transaction., Apul. lib. 1; Sueton. in Vespas. xvi; Justin. ix, 1; Tacit. vi Ann., 17, et recole superius dicta not. f, pag. 1 (Col. 111, b).

^d Haec quoque vox aegre in codice legitur, et perplexo *peius* scribo, quamvis hanc elocutionem comparativam Ambrosio familiarem esse sciam.

^e Codex habende retinendaeque sine diphthongo.

^f Ita cod., ut supra et infra, *conloquium* cum unica *l* more veterum.

• Vide annotata in primo sermone pag. 1, not. 1 (Col. 109, n. 1).

² Recole dicta l. c., not. 2 (Nobis col. 111, n. 1).

³ Etiam in Luc. viii, 9, t. II, apostolica dictione *adulteri*, ait Ambrosius, *sunt omnes, qui adulterare cupiunt si ei, et sapientiae veritatem.*

⁴ Ita Irenaeus, lib. iv, c. 26, col. 263, cui concinnant Hieronymus, et Beda in h. l. Graecus vero *καταπλεόντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.*

⁵ Prima verba *Nescitis quia* ex superiore versiculo I Cor. iii, 16, hic translata sunt; reliqua autem Augustinus lib. cont. Manichaeos, t. VIII, col. 179, sic legit: *Quisquis templum Dei corruperit, corrumpet illum Deus*; ubi addit: *Quod verbum metuentes multi Latini interpretes, noluerunt dicere corrumpet; sed dixerunt: disperdet illum Deus; et non deviantes a re ipsa, offensionem vocabuli devitarunt... Sed Graecis exemplaribus convincuntur (subintellige Manichae) in quibus apertissime scriptum est: Quisquis templum Dei corruperit, corrumpet illum Deus.* Graecus textus *φθειρεῖ... φθερεῖ*. Caeterum nomen S. Pater Latinus, praeter Augustinum et Hieronymum, verbum *corrumpet* geminat; sed eorum plerique cum Ambrosio nostro *disperdet* secundo loco retinent.

⁶ Idem S. Cyprianus in epistolis 40, 63, 68 et 74, coll. 54, 108, 109, 118 et 159; sed singulari numero et praemisso *Reiecit* loco *Reiecit*. Similiter etiam Zeno Veron. lib. 1, tr. 1, col. 12, cum Siricio epist. 4, exceptis *Reiecit* *mandatum* pro *Reiecit* *mandata*.

⁷ S. Ambrosii aetate homines non defuisse, qui in

A ardorem cupiditatemque habendae retinendaeque possessionis obtegis? Quid impietatis tuae flagitium sub uelamine pietatis obumbras? Quid Dominicum praeceptum, et ipsa sua puritate praeclarum, credentibus subtili eripis persuasionem? Quid ficto simulatoque conloquio ¹ religiosi denegas caeleste mandatum? Quid Dei servulis ² serpentino consilio paradisum intercludis, qui non introiens ipse, verum etiam introire cupientibus regnorum caelestium claves abscondis? ³ Non es sapientior Christo nec maior, qui fieri iussit; non melior Paulo apostolo, qui perfecit. ⁴ Qui mox inluminatus ⁵ est gratia, non adqueit carni et sanguini ⁶ in passionibus trepidis; non Hierosolymam conscendit, ut a praecedentibus Apostolis consilium sortiretur ⁷, quem de omnibus fidei praeconiis instructum fecerat diuinum et caeleste conloquium ⁸; non Ciliciam petit ⁹ propriam civitatem ¹⁰, hereditatem accipere ¹¹ paternam, quam pro Christo pauperibus deseruerat; qui nec nobilitatem ipsam romani generis, de quo originem sanguinis duxerat ¹², defensavit, ¹³ quam passione Dominica

¹ Locutio familiaris Ambrosio. Vid. saltem Ser. de Basilic. non tradend., n. 30, p. 924, t. III, et passim.

² Ita in cod., bona et vetusta lectione, *inluminatus*.

³ Ita cod. pro *petiit*, apud veteres librarios solita crasi.

⁴ Hoc vocabulum in fine versiculi in monogramma coit, et *x* evanidis characteribus vix expiscari potest.

⁵ *Defensavit* frequent. a *defendo*, juxta illud Sall. Jug. 64; Plauti Bacch. 3, 3, 39, et Ovid. Metam. 374. Recte quidem hic Ambrosius verbum *defensavit* usurpat: Paulus enim non saepe suam Romani generis nobilitatem defendit; sed semel pro suo civis Romani jure contendit (Actor. xxii, 25 et seqq.); quare proprie verbeque dixit non *defensavit*, scilicet non frequenter defendit.

evangelicae paupertatis consilium vehementer insurgent, et illud profitentis valde contemnerent, multis ex locis huius S. praesulis operum clarissime evincitur. Consule saltem in psal. cxviii serm. 21, n. 18, ubi haec memoranda sunt verba: *Quoties ipsa benefacta crimini dantur? Quoties virtus opprobrio ducitur? Quoties ipsa ingrata est gratia? Vendidit jusus facultates suas, dispensavit pauperibus, nihil sibi reliquit: contemnitur plerumque in ipsa Ecclesia, quia dives esse desivit, sicut scriptum est: Si dederit v r omnes facultates suas in caritate, contemptu contemptus erit. Cant. viii, 7.* Ambrosii etiam epistola 58 in hoc argumento versatur. In ea sane S. doctor narrat Paulinum et Thersiam suas omnes facultates pro Christo abdicasse, atque in pauperes erogasse; idque quod turpe hominibus videbatur profanis, et futurum in contumeliam, bene recteque factum patriarcharum exemplis demonstrat.

⁶ Passim in suis scriptis Ambrosius S. Pauli apostoli exempla plebi suae imitanda proponit; quippe qui (S. Paulus), ut ait lib. de Virginit. 27, 130, *honore provocat, magisterio docet, invitat exemplo.*

⁷ Illic illud ad Galat. i, 16, spectat Ambrosius.

⁸ Ad cit. l. 17 Ambrosius respicit.

⁹ Consule loc. cit. vers. 12.

¹⁰ S. Paulum Tharso in Cilicia oriundum, ex historia res notissima est.

¹¹ Civitatis Romanae privilegio fruebatur Paulus, quo Tharsenses Augusti partibus faventes ad eodem imperatore donati sunt. Actor. xxii, 27 et 28.

nouerat deturpatam ^a : sed per Arabiae regionem ^b, ut nomen illud uenerabile, quod fuerat persecutus iniuria, quod eloquentia oppugnauerat et Pharisaeorum inuidia, salutare esse ac diuinum fido praeconio mortalibus cunctis inferret. Quis igitur Paulo triumphis multiplicibus praedito similis adprobatur in gestis; qui se omnibus exierit saeculi uinculis ^c et pompis, et rite Dei famulus nuncupabitur; qui obtrectantibus inuidis perseueranter insistit Domini Christi praeceptis implendis, qui dixit: «Vendite omnia quae possidetis, et date elemosinam (Luc. xii, 35); et ecce uobis munda sunt omnia ^d (Ibid. xi, 41).»

III. In praecepto indicta distractio est, et de distracto dispensatio ^b exacta est. Deuotis purificationis promittitur, sordium mundatis caeleste regnum est praeparatum. Rogo, quid quaeris amplius, aut quid relictum est, nisi, non facientibus famulis quod praecipitur, ut Deus faciat quod minatur? Qui et dixit: «Si in iniusto ^e mammona fideles non fuistis, quod est uerum, quis dabit uobis ^f? Et si in alieno ^g fideles non fuistis, quod est uestrum, quis credet uobis ^h (Ibid. xvi, 11, 12)? Et abibunt isti in

^a Ita codex bona, uetustaque orthographia pro *uinculis*; cuiusmodi *uycopas* etiam usus est Tullius, ut advertit Cornutus p. 2288.

^b Vid. sup. not. 2, pag. 1 (Col. 111, n. 1) et seq., ubi similis dictio est in Ambrosiano loco recitato de Excess. Satyr. 1, 60.

^c Cod. *memoravit*; fortasse Archaicum est pro *memorauerit*; at *memoravit* ex sententia legendum malui.

^d Cod. *prodeest* geminata *e*, cuiusmodi exempla passim occurrunt in antiquis codd.; at cum infra hoc uerbum per unicam *e* scribatur in cod., et hic illam

^e Nimirum, quia Iesus Christus praesidis Romani auctoritate, ac Romanae cohortis militibus cruci affixus est.

^f Arabiae regionem uerbum Dei praedicando Paulum excursisse, ex Galat. 1, 17, constat.

^g II. 1. *Et ecce uobis munda sunt omnia*, iisdem uerbis, sed non eodem modo legit Ambrosius in Luc. vii, 100. Sic enim: *et ecce omnia munda sunt uobis*.

^h Mammona, ait Ambrosius l. c. in Luc., n. 224, non *justa potestas*; sed *injusta est seruitus*.

ⁱ Similiter S. Cyprianus lib. de Oper. et Eleem., col. 240, et S. Augustinus lib. v Confess., t. I, Col. 127, si id exceperis in fine *quis dabit uobis*, cuius loco *quis credet uobis*. Legit cum codice Irenaeus lib. ii, c. 24, col. 169.

^j S. Ambrosius in h. l. lib. vii in Luc., n. 246, scribit: *Alienae nobis diuitiae sunt, quia praeter naturam sunt; neque nobiscum nascuntur, neque nobiscum transeunt*. Ibid. hoc testimonium expendens, illud eo explicat sensu, quo modo utitur in sermone. Sic enim ait n. 247: *Argui igitur uidentur Iudaei et fraudis et avaritiae. En ideo qui in facultatibus fideles non fuerunt, quas cum alienas scirent (communem enim ad usum fructus terrarum a Domino Deo datus est omnibus) debuerunt utique participare pauperibus*.

^k Ita Ambrosius, l. c. n. 245, praeter in fine *quis dabit uobis*, loco *quis credet uobis*. Utrum dicendum sit, haec testimonia S. Ambrosium memoriter recitasse et postrema utriusque uersiculi uerba immutasse, an potius eadem uersio librarii oscitantiae tribuenda sit, iudicet lector.

^l Ita ad uerbum h. l. recitat S. Cyprianus lib. sup. cit., et lib. ii ac in Testimonior., coll. 290, 305. Eisdem concinit S. Augustinus in Joa. v, t. III, col. 443, uno excepto *ibunt* pro *abibunt*.

^m *ambustionem aeternam*; iusti autem in uitam aeternam ⁿ (Matth. xxv, 46).»

SERMO III.

DE CARITATE.

Ex lectione S. Pauli apostoli contra malos, qui bonis inuident.

I. Peractis perfectionis inspectisque muneribus ^o, ad potiora eminentioraque Apostoli praeconia, sicut promisimus ^p, procedamus ^q; qui nec mysterii notitiam, nec eloquentiae celsitudinem, nec misericordiae largam pietatem ^r, nec fidei sublime meritum, nec martyrii fortem intrepidamque constantiam ^s prodesse posse memorauit ^t; si caritas fraterna eademque sincera defuerit. Quid enim prodest ^u sumptu ^v nutrias, quem perimas ferro? aut quid inibat ^w eum quibuscumque foueas alimentis, quem latronis odio prosequaris? Caret omnibus pietatis officiis, qui odiorum flammis accensus, persequitur in fratrem gratiam, uel diuina ope conlatam ^x, uel laboribus ieiuniorum, uel assiduitate orationum, uel uigiliarum instantia omnibusque uirtutum generibus conquisitam ^y. Caritas enim sine misericordia imperfecta est ^z; quia misericordia caritatis corporis lectionem retinuit.

^o An particula *si* addenda est.

^w Ita codex pro *inuat* scribit *b* loco *u*, quae scriptura frequentata est apud ueteres orthographos: De harum litterarum promiscuo usu consulesis Putschium, pag. 2295, Terrasonium *Hist. de la Jurispr. rom.*, pp. 66 et seq., ac indicem orthographicum Frontonis cl. Maii.

^x Cod. recta et antiqua lectione non geminat *l*, sed mendosa scribit *conlata* pro *conlatam*.

^y Solemne morem suum hic seruat Ambrosius, ut de quibus iam disseruerat superiori concione, eadem cum primum dixisset, memoraret, et quidem plerumque initio sermonis; cuiusmodi exempla abunde Ambrosiana scripta suppeditant. Sufficiat tamen laudare libb. de Cain et Abel, de Bono mortis, de Fuga saeculi, de Joseph Patriarch., de Viduis, de Myster., de Incarnat., et de Excessu Satyri.

^z Non modo quae jam edisseruerat citare consuevit S. Antistes, uerum etiam quae pertexere cogitabat quandoque promisit. Confer saltem serm. de Basilic. non tradend., n. 24, p. 922, et ibid., n. c, t. III ac Prolog. in lib. ii de Spir. Sancto, n. 42, t. IV.

^{aa} Haud absimilem transitionem in suis scriptis interdum usurpat Ambrosius. Vid. lib. i de Interpell. David, 1, 5, tom. I.

^{bb} In simili sententia dicit Ambrosius lib. ii de Pœnit., 9, 83, t. III: *Quid enim prodest collatio patrimonii sine gratia caritatis?*

^{cc} Confer epist. 78, 6 et 10, t. III.

^{dd} Sic etiam lib. iv in Luc., n. 46, t. II, scribebat Ambrosius: *Frustra opem misericordiae caelestis expectes, si alienae fructibus uirtutis inuideas: aspernator enim Dominus inuidorum est, et ab iis, qui diuina beneficia in aliis persequuntur, miracula suae potentatis avertit*.

^{ee} Perfectam caritatem haud unquam a misericordia esse disjunctam rursus docet Ambrosius lib. i de Pœnit., 11, 52, t. III, ubi: *Proximus, inquit, esse non potes, nisi facias misericordiam*. Hanc autem uirtutem ualde commendat sanctus doct. in ps. cxviii serm. 8, 22 et seq.; lib. ii in Luc., n. 27, t. II lib. i de Offic., 11, 58 et seq.; et lib. 3, 19, nec non epist. 7, 5, t. III.

membrum est; contra misericordia sine caritate nihil est¹: quia emoritur omne membrum, quod ex solido corpore uel diuulsum fuerit uel abscissum. Est enim caritas apex quidam membrorum omnium retinens arcem², cui adcorporata³ comexaque perdurant officia cuncta uirtutum⁴; sine qua omnium bonorum⁵ merces aut languescit, aut deperit, dicente Apostolo: « Si linguis hominum loquar et Angelorum, caritatem autem non habeam, unum sum uelut aeramentum, aut cymbalum tinniens⁶. Et si habeam prophetiam⁷, et nouerim mysteria omnia, et omnem scientiam: et si habeam omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum⁸. Et si donauero omnes facultates meas, et distribuero omnia mea pauperibus, et si tradidero corpus meum urendum, ita ut glorier, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest⁹ (I Cor. xiii, 1-3). »

II. Caritas omnium bonorum mater est, misericordiae principium, origo pietatis, fons benignitatis⁷,

¹ Id est *adjuncta*, ut legitur in Ammian. xvi, 8, et in Solin. xxxvii. Vocem *corporatus* pro *junctus* uel in *unum corpus cooptatus* usurpat etiam Ambrosius lib. iii de Offic. 7, 50, t. III.

² In cod. post *bonorum* repetitur *omnium*, deinde punctis superne notatum expungitur.

³ Cod. *prophetia*, nisi fortasse fuerit a lineola superaddita pro *m*, quæ uetustate iam euanida aciem effugiat.

⁴ In cod. *capud* loco *caput*, cum contra alibi uidi-mus *illud, istud*, pro *illud, istud*.

⁵ Ita codex pro *corruunt* uetusta scriptura.

⁶ Codex *demonas* quæ uox prorsus cubat in men-

⁷ Recole dicta supra pag. 13, not. 4 Col. 122, n. 13).

⁸ Confer lib. ii de Offic., 14, 66, t. III, ubi similis dictio est.

⁹ Ambrosius lib. cii. de Offic., 7, 59: *Prima ergo, inquit, ad commendationem nostri est caritas. Bonum est ergo testimonium habere de dilectione. Hinc nascitur fides. Similiter per fidem et caritatem peruenitur. Et epist. 41, 17: Ubi non est amor, ait, non est fides, (intellige uera) non est dilectio. Hanc sententiam pergit S. doctor explicare in ep. 78, 9, scribens: Ubi perfecta caritas, ibi omnis fides: sicut ubi perfecta caritas, ibi spes omnis... Ideo major, quia spem fidemque complectitur. Rei meminit etiam lib. viii in Luc., n. 50, t. II.*

¹⁰ H. l., quo carent Ambrosiana scripta, nec Vulg. nec Græco respondet; nam Græcus habet *χαλκίς ἄχων*, et Vulg. legit *æs sonans*. Verum id confirmat, quod iam alibi annotauimus, Ambrosium usum esse diverso codice a Vulgata; et illud demonstrat, quod prænotarunt Maurini in psal. cxviii serm. 8, 13, n. a, col. 449, t. II, et alibi, Ambrosianam scilicet Græcam editionem, ab illis quas nunc habemus, in multis discrepare. Sane est apud Sabat. ms. quidam Græcus, qui illud *ἄχων* omittit.

¹¹ Ita Ambrosius in ps. xlv, 9, et lib. vii in Luc., n. 176, t. II, præter in fine *nihil mihi prodest* pro *nihil sum*, quæ forsitan uerba huc e sequenti uersiculi in codice translata sunt. Similiter in epist. 78, 6, sed ibi pro *si habeam* legit *si habuero* cum Vulgata.

¹² Ambrosio fore concinit ejus discipulus Augustinus serm. 130, t. V, col. 1349, exceptis *ut ardeam* pro *urendum*, et omissis *ita ut glorier*. Habet *ad com-burendum* S. Pacianus ep. 2, p. 308 et seq. Solus

caput^d iustitiæ⁸, legis⁹ impletio, perfectio præceptorum⁹. Sine hæc una omnia aut debilitata conruunt⁹, aut regno carent. Nam et propheticum sentire nihil est; et leue nosse mysteria; paruum est fugare daemones¹⁰; omniaque uirtutum genera consummare, si caritas desit, inane est. Unde Dominus Christus sic ait: « Multi mihi dicunt in illa die: Domine, Domine¹¹, nonne in tuo nomine prophetauimus, et in nomine tuo daemonia exclusimus, et in nomine tuo uirtutes magnas fecimus? Tunc dicam illis: Discedite a me, non uos noui, qui operamini iniquitatem¹² (Matth. vii, 22, 23). » Iniquitatis opera est, hominem homini uelle præferri, fratrem inuidere fratri, alterum alteri non id uelle quod sibi: et cum¹³ sit nobis una condicio naturalis¹³, condicionem¹³ uelle præponi¹³.

III. Cum auctor nostrae salutis, naturae propria diuinitatis conscius, mortalibus se cunctis mortalem exhibuit, et hominibus omnibus hominem præbuit, et quod maius est, condicionem¹³ uelle præponi¹³

dis; nam *daemones* scribendum est, ut infra in hoc eodem cod. scribitur.

⁸ Cod. *Domine* semel habet, sed cum in sacris literis, quacunque versione utatur, hic *Domine* geminetur; hanc uocem mallem proinde credere librarii oscitantia omissam fuisse in cod., et addendam censui.

⁹ Ita constanter codex *cum* per *c*, et non per *q* scribit, tam si tempus significet, quam si comitem uel causam. Vid. hæc de re Quantilianus Instit. 1, 7.

¹⁰ Cod. *condicione*, at mihi *condicionem* legendum uidebatur.

vero S. Hieronymus lib. iii in Epist. ad Galat., t. IV, col. 307, expuncto *ut ardeam*, legit *ut glorier*; quo in loco id ob similitudinem uerbi *ardeam* et *glorier* apud Græcos *καυθήσωμαι*, et *καυχήσωμαι* factum putat. At re quidem uera hæc duo uerba simul in peruetustis Græcis exemplaribus olim legi, idem observat Hieronymus in Isaie LVIII, t. III, col. 428, ubi scriptum reliquit: *Apostolus si etiam corpus suum tradat martyrio ut ardeat, sive gloriatur (utrumque enim fertur in exemplaribus) absque Dei caritate... frustra se dicit sanguinem fundere.*

¹¹ Confer epist. 41, 17, t. III.

¹² Utique scribit Ambrosius in psal. cxviii serm. 16, 45, t. II, qui *præcepta iustitiæ diligit, facit illa quæ diligit.*

¹³ Haud absimilia habet Ambrosius in psal. cxviii serm. 5, 20, et 16, 44, nec non in epist. 78, 7.

¹⁴ Ambrosius h. l. similiter legit in sup. cit. psalm. serm. 20, 47, præter *ejecimus* loco *exclusimus*. Verbum autem *exclusimus* retinet S. Cypranus lib. de Unit. Eccl., p. 199, et lib. iii Testimonior., col. 314.

¹⁵ In cit. psal. serm. 15, 25, h. l. Ambrosius sic recitat: *Discedite a me, qui operamini iniquitatem, omissis non noui uos.* Idem serm. 20, 47, et in psal. xxxvi, 31, sed additis in line *nescio uos*. Habet autem cum codice *non noui uos* Augustinus in psal. xxxiv, col. 238, t. IV; at eadem uerba initio uersiculi ponit. Nobiscum legit ad uerbum S. Hieronymus in epist. ad Damas., col. 152, t. IV.

¹⁶ Huic similem sententiam sæpe in Ambrosianis scriptis reperies; et confer saltem in psal. cxviii serm. 8, 14, t. II.

¹⁷ Paria leges apud S. Ambrosium lib. x in Lucam, n. 50 et seq., atque lib. ii de Offic. 27, 154, t. III.

subiecit, sui corporis formam in forma nostri corporis coaptavit¹; ut hoc sacramento² celsitudinem humilitati, et humilitatem celsitudini coequaret³; et ut in hoc consummaret patriam uoluntatem⁴, qui dixit: « Non descendi de caelo, ut faciam uoluntatem meam; sed uoluntatem eius, qui me misit⁵ (Joan. vi, 38). » Et iterum: « Filius hominis, inquit non uenit ministrari, sed ministrare⁶ (Matth. xx, 28). » Et facile qui maiestatis celsitudine sequestrata⁷ formam seruitutis accepit, dicente Apostolo: « Qui cum in forma Dei esset non rapinam⁸ arbitratus est esse se aequalem Deo⁹, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens¹⁰ (Philip. ii, 6, 7). » Et illud: « Non omnis qui mihi dicit: Domine, Domine¹¹, intrabit in regnum caelorum, sed qui facit uoluntatem Patris mei, qui in caelis est¹² (Matth. vii, 21). »

IV. Sed non prius uoluntatem Patris facere pos-

¹ Hæc vox familiarissima fuit Ambrosio, eamque leges lib. de Jacob. vii, 32, in psal. cxviii serm. 7, 29, et in Luc. vi, 32, ac x, 56.

² Cod. rapina, ut rapinam prorsus scribendum est. num fuerit ultimæ a lineola pro m superadita, suspicor.

³ Ambrosius, ut aduersus uenenum Arianorum, qui sua tempestate Mediolani plurimum poterant, plebem suam communiret, pasim in suis concionibus dogmatica documenta firmandæ Verbi diuinitati, et humanitati peridonea tradidit. Porro hujusce ineffabilis mysterii doctrinis sua omnia opera aspersit, et late egit de illo lib. de Incarnat. et de Fide, multaque dixit in psal. lxi, 5; cxviii, serm. 14, 46; in Luc. x, 135, t. II, et epist. 46, 6, t. III, quibus in locis, ut hic facit, pro sua sententia tuenda illud ad Philip. ii, 6, usurpat.

⁴ Il est mysterio, quo sensu hac dictione familiariter usi sunt SS. Patris, quibuscum noster Ambrosius, ut saltem videre est lib. de Benedict. patriarch. xi, 48, t. I, et in Luc. vii, 28, t. II.

⁵ Conf., præter l. sup. cit. in psal. lxi, 4, cxviii serm. 14, 20, t. II, etiam lib. ii de Fide, 7, 56, lib. v, 109, t. III, et orat. de Obitu Theod., n. 27, t. IV.

⁶ Hæc eadem l. c. reperies, et insuper in ps. xxxvii, 5; ac cxviii, serm. 18, 32; in Luc. x, 60, t. II, et in lib. ii de Fide, 7, 52, atque alibi passim. Attente sunt hæc notanda, quo hunc sermonem Ambrosianum probe exploratum habemus. Nempe Ambrosius hic de Christi diuinitate, perfecta humanitate, corporis mortalitate, ejusque humilitate, et Patri obedientia simul dicit, atque in his versans illo ad Philipp. ii, 6, utitur, prorsus ut in fere omnibus laudatis locis oper. solemne habuit.

⁷ Ita Ambrosius lib. ii de Fide, t. III, uno excepto initio Ad hoc pro Non, et posito non post caelo.

⁸ Similiter scribit S. Antistes lib. i de Spir. Sanc., in prologo n. 11, t. IV, sed non uerbo uenit postponit.

⁹ Adamus h. l. recitat S. Ambrosius lib. de Joseph patriarch., 5, 14; lib. de Apolog. alt. David. 7, 39, t. I; et in psal. xxxv, 5, t. II, atque alibi.

¹⁰ Ita ad uerbum loc. cit.

¹¹ Nunquam S. doctor sibi consonat, dum in suis scriptis h. l. allegat. Sane in psal. cxviii serm. 11, 40, t. II, legit: Non quicumque dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum; et sup. ibid.: Non enim quicumque dixerit: Domine, Domine, ipse intrabit in regnum caelorum; sed qui uoluntatem Dei fecerit; ut lib. i de Offic. 26, 125, t. III: Non enim qui dixerit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum, sed qui fecerit ea, quæ dico. Demum in lib. iii de Spir. Sanc., 17, 130, sic: Non omnes qui dicunt mihi: Domine, Domine, intrabunt in regnum caelorum.

sumus, nisi quæ sit ipsa uoluntas, ante noscimus. Voluntas ergo Dei est, auctore apostolo Paulo « Sanctificatio nostra¹⁰ (Thes. iv, 3); » quos ab omni facie contagionis antiquæ per regenerationem salutaris lauacri¹¹ hac nostra professione purgauit, qua in carnis infirmitate uenisse credimus Deum¹², qua natum ex uirgine confitemur, qua non negamus conditioni¹³ fuisse subiectum, qua Christum crucifixum extollimus, prædicamus sepultum, et Dei gloria suscitatum¹⁴. Unde cum tantum nobis sola ex professione eius sanctificationis uideamus esse conlatum; ex hoc intellegere¹⁵ possumus, quantum ex eius imitatione uoluntatisque peractæ uel cognitæ conferri poterit præmiorum: de qua nos sic docet Apostolus: « ut sciatis quæ est uoluntas Dei, quod bonum, et quod placitum, et perfectum¹⁶ (Rom. xii, 2). » Voluntas Dei est dilectio proximi frater, ut congaudeas fratri,

¹⁰ Codex h. l. uerbum Domine omittit, ut supra, quod nos congeninare ausi sumus. Vid. p. 15, n. d (Col. 124, n. 8).

¹¹ Ita codex intellegere pro intelligere recta bonæque lectione scribit ad prisæ orthographiæ normam.

¹² Vulgata et Patres uestra legunt loco uestra; sed hic Ambrosius sacris uerbis loquitur, non illa recitat.

¹³ Apostolicus dicendi modus pro baptismo (ad Titum iii, 5) qui familiarissimus fuit antistiti nostro. Consule lib. ii de Interpell. David, 4, 14, 9, 55, t. I; in psal. cxviii serm. 22, 5; t. II, ac libros de Myster. et de Spir. Sanc., 10, 64, t. III et IV.

¹⁴ Confer in psal. lxi, 5, t. II, et recale dicta supra (Huj. pag. n. 1).

¹⁵ Subintellige humane, quo quidem sensu hanc uocem sparsim usurpat Ambrosius, ut, ex gr., in Luc. x, 129, t. II, et in serm. cont. Auxent., n. 8, p. 916, t. III.

¹⁶ Lege loc. cit. supra pag. 16, not. 1 (Huj. pag. n. 1), et num. 3, ubi similes sententiæ sunt, et dictiones. Hæc sunt attente notanda, quo magis magisque auctorem ad neophytos hunc sermonem habuisse noscatur. Siquidem hæc eadem aut non absimilia uerba olim ad neophytos in traditione symboli habuisse pontifices, Romani ordinis libelli, quos Caroli M. jussu de Baptismo scripserunt episcopi Odilberus Mediolan., Leidradus Lugdunens., Amalarius Treuiren. et Theodulphus Aurelianens., clarissime docent. Quibus modo accedit alter libellus de Baptismo, quem codex membranæus, sæc. ut uidetur ix, Sessorianæ biblioth. exhibet, quemque ineditum censeo, et Alcuino asserere non dubito. Sic enim ille fol. 163 recto: Hæc summa est fidei nostræ dilectissimi nobis, hæc uerba sunt symboli non sapientiæ humane sermone facta, sed ueræ diuinitatis ratione disposita; quibus comprehendendis atque seruandis nemo non idoneus, nemo non aptus Hic Dei Patris et Filii una et æqualis pronuntiat potestas; hic unigenitus Dei de Maria uirgine, et de Spiritu Sancto secundum carnem natus ostenditur; hic ejusdem crucifixio, ac sepultura, et tertia die resurrectio prædicatur, etc.

¹⁷ Augustinus lib. xiii Confess., t. I, coll. 229 et 236, et alibi, constanter h. l. sic allegat: ad probandum uos quæ sit uoluntas Dei, quod bonum, et beneplacitum, et perfectum. Ambrosiaster in h. l., ut probetis quæ sit uoluntas Dei, quod bonum, et placitum, et perfectum est. Huic accint Hieronymus lib. i cont. Jovin., t. IV, col. 179. Vulgatæ fauet Cyprianus epist. 77, col. 159, et cum Vulgata ad uerbum legunt Sedulius et Beda in h. l. Omnes uero pro ut sciatis legunt ut probetis. Græc. Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ βέλγημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ εὐάριστον, καὶ τέλειον

ut non invidios meliori, inferiorem ut praefras tibi^a, ut non admittas offensam, ut remittas admis- sam, ut honorificentia praecedas honorantes, ut dilectu^a antevenias diligentes, ut pro inimicis ores, ut cihes^b adversarios, ut non oderis persequentes^a (*Rom. XII, 9 seqq.*). Sic et omnis virtus decus efficitur, ornamentum, fides, perfectio, misericordia, martyrium, flammis corpus exustum; sic filii Dei efflicimur, cum Patri caelesti operibus simulamur^c (*Rom. VIII, 16, 17*); sic Christo hereditario^d iure coniungimur^a, cum bonis, ac malis bona largimur, cum aut obliuiscimur iniuriae^e aut corde dimittimus retentatam^f, cum eminentiore dilectu pro amicis non solum nostra, sed et nosmetipsos impendimus; sic sancto Spiritu abundabimus, cuius et sumus, si omni mansuetudine, quae benignitatis sunt, impleamus.

V. Inde Dominus Christus Apostolos ad ultionem inhospitum^g Samaritanorum properantes monuit,

^a Confer annotata supra pag. 6, not. b (*Col. 115, n. d*), et hic ut infra observa dilectu pro delectu scriptum bona et vetusta lectione, ut ad hanc vocem advertit Forcellinius.

^b Ita codex cum aspirata duabus vocalibus interposita, quam lectionem, cum in praecis codd. occurrat, sollicitandam haud arbitror. De hac varietate exempla praebet Ciceronis interpres antiquus apud Maium, t. II, pp. 52, 54, 82, 84, 90, 102.

^c Simulamur pro similis facimus seu adsimulamur, subintellige nos. Quod verbum cum plerumque construatur cum casu accusandi, malebam, invito codice, scribere vel adsimulamur, vel caelestis Patri opera simulamur; at inspecto antiquissimo Esdrae interprete, qui IV, VIII, 44, habet: similasti semini agricolae, de dilecta emendatione haerebam, et codicis lectionem retinendam putabam.

^d Cod. hereditario sine diphthongo, quam etiam in antiquis codd., invita prosodia et ipsa etymologia nominis, haec vox frequenter remittit.

^e In cod. iniuria omisa e; nisi legendum sit iniuriam, ab amanuense elisa m in fine, vel pro ea litterae a lineola superaddita, quae tamen vix modo apparet, et ne vix quidem.

^f Frequenter in suis scriptis adversus hoc pestiferum vitium, quod etiam in religiosiora corda pervadit, declamat S. Ambrosius, et praesertim lib. IV in Luc., n. 46, et VII, 23, t. II; ac lib. II de Offic., 50, 152, t. III; nec non epist. 29, 17.

^g Similia habentur in psal. XXXVIII, 10; CXVIII, serm. 10, 3 et 41; serm. 15, 15 et seqq.; in Luc. VIII, 24, t. II; et lib. I de Offic. 48, 244 et seqq., t. III.

^h Quippe Ambrosius ait epist. 75, 5, tom. III: Caritas acquirit adoptionem, adoptio hereditatem.

ⁱ Ambrosius lib. I de Offic., 41, 37, t. I, illud expendens Matth. XIX, 21, rursus ait: Et supra ita est scriptum, ubi diligendos inimicos, et orandum dicit pro calumniantibus et persequentibus nos, et benedicere maledicentes: hoc nos facere debemus, si volumus perfecti esse, sicut Pater noster qui in caelo est, qui super bonos et malos solem jubet radios suos fundere, et pluvia et rore terras universorum sine ulla discretionem pinguescere. Tom alia in lib. de Joseph. patr., I, 5, t. I; in psal. XXXVII, 45, t. II; atque in ep. 65, 85, t. III, et alibi huic loco valde similia sunt.

^j Qui Christum utique in hospitium recipere noluerant. Luc. IX, 55.

^k Ita ad verbum h. l. recitat Ambrosius in Luc. VII, 60, tom. II, et lib. I de Poenit., 46, 88, tom. III. Huiusce evangelici testimonii spectabili auctoritate plebi suae mansuetudinem commendat Ambrosius etiam in lib. cit. in Lucam.

dicus: « Nescitis cuius spiritus estis? » (*Luc. IX, 55.*) » utique^l mansuetudinis: qui ab omnibus commotionibus alienus sit, qui nulla concutiatur iniuria, qui ab omnibus perturbationibus uacet, qui tranquillitate subnixus, mitis, benignus, lenis, et blandus est^g; quem tertio vidit^f Helias^h, dicente Scriptura^h: « Exies crastina die, et stabis ante conspectum Dominiⁱ: et ecce Dominus transiet, et ecce spiritus magnus, potens, comminuens montes, et conterens petras in conspectu Domini: et non in eo spiritu Dominus, et post spiritum^j terremotus: et non in terremoto Dominus^l, et post terremotum^k ignis: et non in igne^l Dominus, et post ignem vox aurae tenuis: et in eo Dominus^l (*III Reg. XIX, 11, 12.*) » Sed hoc quod per sacramentum Helias videre

meruit, aperte propheta Ezeias^m Domino reuelante cognouit. « Super quem, inquit, requiescam, nisi super humilem, et mansuetum, et timentem verba meaⁿ? » (*Isai. LXVI, 2.*) » Sic et Samuhel^o ille, ille

^f In cod. videt; at hic magis sententiae consonum videbatur lectio, quam ausus sum scribere; nam eadem sane melior, quamvis illa haud prorsus absurda sit. De promiscuo usu i pro e et vice versa recolenda supra pag. 6, not. b, et 18, not. a (*Col. 115, n. d et huj. pag. n. a*) et infra.

^g Ita cum aspirata in principio, ut constanter in antiquis codd. reperitur.

^h Ita cod. scriptura per b loco p, ut supra scriptum vidimus pag. 4, not. b (*Col. 114, n. c*).

ⁱ Cod. post ante conspectum Domini addit: et non in eo spiritu Dominus; quae quidem verba abundant; et hic fortasse inseruit librarius noster, eo deceptus quod post similia verba in conspectu Domini eadem infra recurrant.

^j Cod., spiritu, elisa m in fine.

^k In cod. terremoto omisa m ut supra.

^l Cod. igni.

^m Ita constanter codex scribit pro Esaias vel Isaius vel potius Jesaias, quod factum vix dicerem a Graeco Ἰσαίας; nam prisca orthographia ei per ei legebatur, ut in met Fumagallius *Inst. Dipl.* I, t. I, p. 1; VI, § 9, p. 105.

ⁿ Ita e dex Samuhel cum h duabus vocalibus interposita.

^o Hoc affirmantis adverbium familiarissimum Ambrosio fuisse, qui ejusdem vel leviter scripta voverit, inficias ibit nemo.

^p Reapse inquit Ambrosius in psal. XXXVI, 22, t. II, qui sunt mansueti, nisi quos nullus stimulus dissensionis exagitat, non ira perturbat, non saevitia exasperat, non rabies crudelitatis inflammat.

^q Passim in suis scriptis Ambrosium de Eliae gestis esse locutum idem ipse fatetur lib. de Elia et Jejun., 5, 5. *Plurima enim, inquit, de Eliae gestis frequenti diversorum sermone digessimus.* Ad quem locum respicientes Benedictini editores in praefat. ad III et IV tom. scite annotarunt: *Si quidem enim nihil aliud vir sanctus his (cit. verbis) significat, nisi frequentem in libris suis gestorum Eliae fieri mentionem, vix quidquam erit, quod in hac parte videatur amissum.*

^r Additis post conspectum Domini verbis in monte Graecus textus Ambrosianae lectioni favet.

^s Similiter legit vet. Ben. interp. IV, 20, col. 255, quocum Graecus, praeter et post ignis; at tam in cit. loc., quam in antiq. et nova Vulg. omittuntur ultima verba et in eo Dominus: quae forsitan hic non veluti ex sacro fonte manantia, sed ut suae magis sententiae inserviat, Ambrosius addidisse videatur.

^t Idem Ambrosius lib. IV Hexaem., 8, 49 et 75, tom. I, uno excepto quietum loco mansuetum; sed habet cum cod. mansuetum in orat. de Obitu Theod., n. 55, tom. IV

Samuel ^a sacerdos illustris, praeclarissimos fratres A specie consimiles, pares proceritate, uirtute non in- pare. Domini praecepto reprobatur et depellit, et David eorum fratrem humilitate subiectum, mansuetudine infirmum, et tranquillitatis spiritu leniorem Domini praecepto unxit in regem ¹; unde ipse praecatus ^b ait: « Memento, Domine ^c David, totius lenitatis eius ² (Psal. cxxxii, 1). » Haec electio Dei mansit semper et manet, ut superbos oppugnet ^d et deprimat, et humiles foueat et extollat. Exaltatio haec sine humiliatione ^e non potest esse, nec electio sine reprobatione ^f, nec uocatio sine discretionem. Et ideo cum infirma et despecta et ultima diliguntur ³, quae summa et magna sunt reprobantur ⁴; Deo enim magna infirma, et infirma sunt magna ⁵. Docuit hoc apostolus Paulus, qui uocationem credentium demonstrauit ex hac electione descendere. « Videte, ait, uocationem uestram, fratres; quia non multi sapientes secundum carnem, non multi fortes, non multi uobiles ⁶: sed quae stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia ⁷; et ignobilia huius mundi et contemptibilia elegit Deus, quae non sunt (utique contemptibilia ⁸), ut ea quae sunt (contemptibilia scilicet) destrueret ⁹: Ut non gloriatur omnis caro in conspectu eius ⁹ (I Cor. i, 26-29). »

^a Ita codex cum emphasi.

^b Ita codex cum diphthongo, quam inuitus retinui, quamvis in hac uoce etiam in aliis uetustis codd. mihi se passim obtulerit.

^c Ausus sum addere *Domine*; ita enim sententia postulare uidetur. Quippe librarii perplexitate obsequentem uocem littera *d* incipientem hic *Domine* C omissum putabam.

^d Ita cod. pro *oppugnet*.

^e Cod. *humiliatione*, mendose quidem, nisi superaddita fuerit *i*, quae modo reperiatur permixta cum apice litterae *p*, quae e superua linea super *a* huius uerbi descendit.

^f Mallem legere *deliguntur*, sed cum lectio codicis

¹ Lo utus est Ambrosius de Davidica humilitate frequenter in lib. de Interpell., et in utraque eju- dem Apologia, nec non lib. i de Offic., 6, 21, et 48, 215 et seq., ac epist. 51, 7 et seqq.

² Graec., καὶ πάσης τῆς πραότητος αὐτοῦ, at in Venet. edit. ταπεινώσεως.

³ Confer. in psal. xxxvii, 47, tom. II.

⁴ Videsis in psal. cxviii serm. 18, 34, etc.

⁵ Sic Ambrosius l. c., serm. 3, 41, dicit: *quod autem in hoc mundo contemptibile, hoc pretiosum est apud Deum*.

⁶ Ita antiqua uersio apud Sabat., praeter *quoniam* l. c. *quia*, et *potentes* pro *fortes*. Huic lectioni fauet D Augustinus in Joan., col. 349, p. II, tom. III, et alibi. Irenaeus uero cum Ambrosio nostro legit *fortes* lib. II, cap. 19, col. 144.

⁷ Rursus Ambrosius in psal. xxxvi, 7, tom. II, habet: *quoniam stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientes*.

⁸ Prima huius uersiculi uerba, scilicet: *contemptibilia huius mundi elegit Deus*, ita Ambrosius scribit in psal. cxviii serm. 3, 41; reliqua uero: *quia elegit Deus quae non sunt, ut quae sunt destrueret* bis recitat in Luc. vii, 254, tom. II.

⁹ Ambrosio concinit Graecus textus.

¹⁰ Similem sententiam repetit Ambrosius in psal. i, 15; XLVIII, 24; et cxviii serm. 8, 8; serm. 14, 55,

VI. Itaque gloriantur in mundo qui gloriantur in carne, gloriantur in carne qui gloriantur in homine, qui extolluntur honoribus mundi, qui diuitiis inflantur, qui nobilitate superbiunt ¹⁰. « Nobis autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem ipsi crucifixi sumus mundo, et mundus crucifixus est nobis ¹¹ (Gal. vi, 14); » cuius pompas et uoluntates iam tunc nos amisimus et abiiecimus, cum meliore concursu ad caelum transitum fecimus ¹²; sicut Iohannis ¹³ admonitio caelestis uitae magistra formam uiuendi imaginemque nobis expressit: « Nolite diligere mundum, neque ea quae in mundo sunt. Si quis dilexerit mundum, non est caritas Patris in illo ¹⁴: quia omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio saeculi: quae non est a Patre, sed ex concupiscentia saeculi ¹⁵ (I Joan. ii, 15, 16). »

VII. Qui mundum odit, odia mundi non pertimescit: ipse enim suo odio mundum ad sui odium prouocauit; et ideo fas non est odia eius uel pertimescere uel horrere, si tibi nitatur adpendere quae te sibi ¹ probauerit praerogasse ¹⁶. Itaque istud odium saeculare, cuius obtreptionibus laceramur, cuius ¹⁷ aspersionibus deridemur, non est nouum neque repentinum; quod iam pridem Domino Christo ¹⁸, et apostolis eius non ignoramus inlatum, dicente Euangelista:

exemplis non careat, eam censui retinendam. Recole quae supra de uocabulo *dilectu* dixi pag. 6, not. *b* et pag. 18, not. *a* (Col. 115 n. ^d, et 127, n. ^a).

⁵ Has parentheses et in hoc loco suis signis designandas putavi, ne quae sunt Ambrosii uerba cum illis sacri textus lector confunderet.

¹⁶ Ita cum aspirata, qua in hoc nomine frequenter ueteres et nonnulli etiam recentiores scriptores utuntur.

¹⁷ Cod. *se tibi*. Mihi uero uisa est scriptura peccare metathesi pro *te sibi*, quae est lectio pro *anda*, si sententiam spectes.

¹⁸ Recole de hoc uerbo annotata supra pag. 1, not. *f* (Col. 114, n. ^b).

atque serm. 20, 3 et 7, tom. II.

¹¹ II. l., quem hic Ambrosius oratorio modo pluraliter recitat, habet etiam, sed singulari numero ut in sacro textu, lib. de Bono mort. 5, 9; de Fuga saec. 9, 56, t. I; in psal. cxviii, serm. 8, 5, et in Luc. vi, 34, t. II; in epist. 78, 10, t. III, et lib. in de Spir. Sanct., 8, 50, t. IV. His tamen in locis nunquam iisdem uerbis h. l. allegat.

¹² Confer saltem lib. de Myster., 2, 5.

¹³ Adamussum h. l. recitat Augustinus epist. 290, col. 814, t. II. Ita Cyprianus lib. de Hab. uirg., col. 175; l. b. de Orat. Dom., col. 208; lib. de Mortal., col. 236; et lib. in Testimonior., col. 308. Simi iter Zenon Veron. lib. i, tract. 2, 7 et 12, pp. 24, 67 et 90; et Collat. Carthag., p. 491, quibus mo lo nos er accedit Ambrosius.

¹⁴ Ita, excepto *quoniam* lo *quia*, legunt Augustinus lib. i de Nupt. et Concup., t. X, col. 290, et lib. vi cont. Julian., col. 663; Cyprianus loc. cit.; Zenon Veron. l. pari er cit. Ambrosius uero non sibi consonat in psal. cxviii serm. 15, 27, t. II, ubi legit: *Quia omne quod in saeculo est, concupiscentia est carnis, et concupiscentia oculorum, et iactantia uitae*.

¹⁵ Advertis uelim in psal. cxviii serm. 22, 21 et seqq., t. II.

¹⁶ Videsis de Fide n. 94, t. III.

« Si patrem familias Belzebu^a uocauerunt, quanto magis domesticos eius¹ (*Matth. x, 25*)? » Et « Si mundus uos odit, scitote quoniam me prius odio habuit² (*Joan. xv, 18*). » Sic et Apostolus ait: « Spectaculum facti sumus huic mundo, et angelis, et hominibus³ (*I Cor. iv, 9*); » id est gentibus, et fratribus fictis, qui sub nomine religionis trasfigurant^b se in angelos lucis. Denique aperte hoc supra infraque complexus est. « Jam, inquit, saturati estis, diuites facti estis: sine nobis regnatis: et utinam regnetis, ut et nos uobiscum conregnemus⁴ (*Ibid., 8*). » Et infra: « Nos stulti propter Christum, uos autem prudentes in Christo: nos infirmi, uos autem fortes⁵. Usque in hanc horam et esurimus, et nudi sumus, et colaphizamus^c, et instabiles sumus⁶ (id est non resistimus, uel non defendimus^d), et laboramus operantes manibus nostris: maledicimur, et benedicimus: perse-

^a Ita cod., quam lectionem idcirco retinui, quia non satis exploratum mihi est, utrum *b* uel *l* sit addendum in fine. » Iquidem veteres mss. omnes apud Sabat. in h. l. legunt *Beelzebub* per *l* cum Græco *Βεελζεβοὺλ*. At Hieronymus lib. de Nom. Hebr. uult in fine hujus uocabuli *b* litteram esse legendam non *l*; *musca enim, inquit, zebub uocatur*.

^b Ita in cod. *trans* in uerbo *transfiguravit* abijcit litteram *n*, cuiusmodi in hac et similibus uocibus uetusta exempla non desunt.

^c Ita codex pro *colaphisamur*. Litteras *u* et *o* apte monet Longus, pp. 2216 et 2222, fuisse interdum apud Latinos confusas, ita ut legerent *u* etiam cum scriberent *o*. Id confirmant Valerianus pp. 2289 et 2290, Papirianus pag. 2292, atque cl. Maius, qui in hac me annotanda præiuit in suo indice Frontonis orthographico. Quod uero attinet ad litteram *f* sane illam simpliciter non per *ph* scribebant Latini. Sic enim diligentissimus Maius mox laudatus, et nunquam satis laudandus habet de Re pub. 1, 2, p. 7, n. (a). *Litteram ph olim a Latinis non fuisse adhibitam monet nos Cicero, or. 48. Tum Martianus lib. III, cap. de Conjug. ait: nec f excludent, cum dicamus triumpho, quanquam a Græcis ueniat, et per p et h potius scribatur*. Idem uero Maius ita etiam monet in indice palæo-

¹ Ita in antiq. et noua Vulg. cum Græco.

² Antiq. uersio apud Sabat.: *Si munitus..... quia priorem me*, etc. Vulg., *quia me priorem uobis*. Cyprianus epist. ad Fortunat., p. 268, *quoniam me primo odiit*. Græcus uero: *Εὶ ὁ κόσμος... γνώσκειτε ὅτι ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμισήκεν*.

³ Ambrosius lib. de Elia et Jejun., 21, 79, t. I: *Facti sumus*, ait, *spectaculum hujus mundi*, et in psal. XLIII, 55, t. II: *ut spectaculum simus huic mundo et angelis et hominibus*. Legit cum codice ad uerbum, uno omissis *hominibus* in epist. 63, 71. Sic enim, *Spectaculum facti sumus huic mundo, et angelis*. Notæ lectioni concinunt antiqua uersio et Græcus, a quo tamen abest *huic*.

⁴ Ita antiqua uersio apud Sabat., uno excepto *conregnemus*, pro quo habet *regnemus*. Verum uerbo *conregnemus* utitur S. Hilarius in psal. II, 42, col. 49, et IX, ac LXV, coll. 144 et 197.

⁵ Ita in utraq. Vulg. cum Græco, sed addunt in fine: *uos nobiles nos autem ignobiles*.

⁶ Differ. Ambrosius in p. al. cxviii serm. 8, 7, t. II, legens; *usque ad hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis uolumus, et instabiles sumus*. Habet *colaphisamur* cum antiq. Vulg. apud Sabat. Ambrosiastes in h. l., quibuscum Græcus *κολαπιζομεθα*.

⁷ Ita Ambrosius in psal. xxxvi, 10; cxviii, l. mo lo

cutionem patimur, et sustinemus⁷: blasphemati deprecamur⁸: tamquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium perispsema⁸ (*Ibid., 10, 11, 12, 13*). » Haec apostolica doctrina est, hoc Dei et Christi mysterium, haec conuersatio caelestis, haec professio spiritalis; hoc mundus non recipit; hoc ypocrisis^f respuit, dicente Apostolo: « Animalis homo non percipit, quæ sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi⁹ (*I Cor. II, 14*). »

VIII. Fructus autem sunt Spiritus, quos Apostolus enumerat, dicens: « Caritas, gaudium, pax, patientia, bonitas, mansuetudo, fides, lenitas⁸, continentia, castitas¹⁰ (*Gal. v, 22, 23*). » Et illud de quo^b litteris suis Ephesiorum Ecclesiamⁱ idem Apostolus monuit¹¹: « Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis¹² (*Ephes. iv, 30*). » Contristatur autem Spiritus a contrariis desideriis, id est ab

graphico ad Ciceronem ejusque interpretem, tom. II *Classicor. Auctor.*, p. 388, col. 2: *F pro ph passim; et recte, ut puto. Cur enim semper Latini pro sua unica littera f duas incommodius scripsissent ph? Cæterum colex noster alibi, cum id usus reclamaret, constanter utitur ph. De littera z uide Isidorum I, 4; Orig., et de ejus usu ueteres orthographos apud Putschium*.

^d Hic et infra parentheses, ut supra, designare ausus sum.

^e Cod. constanter cum diphthongo, et uide sup. p. 20, not. a (col. 129, n. b).

^f Ita scribitur in cod., ommissa aspirata in principio.

⁸ Cod. *lenitas* cum diphthongo, sed non expunximus cum ipse cod. haud illam retineat in uocibus *lenis, lenior, lenitas*, etc.

^b In cod. *quod*, sed *d* prorsus abundat. Observat Famagallius *Inst. Dipl.* I, c. 6, 9, p. 102, ueteres haud raro in fine uocabuli addidisse litteram *d*, idque in iis uerbis præsertim, quæ littera *o* esset finalis. Ita, ex gr., scribebant *estod, malod, ceditod*, etc., pro *esto, malo, cedito*, etc.

ⁱ Cod. *Ecclesia*, lineola tamen litteræ *a* superposita fuit pro *m*, quæ ægæ uix legitur.

cit., t. II; lib. I de Offic., 48, 244, t. III; et lib. II, de Pœnit., 1, 5, ejusd. uol.

⁸ Consonat uersio antiq. apud Sabat., præter *obsecramus* loco *deprecamur*, nec differt Græcus. At Ambrosius in psal. cxviii, l. c., habet: *Blasphemamur, et obsecramus: tamquam lustramenta hujus mundi facti sumus omnium purgamenta usque adhuc*.

⁹ Ita h. l. ad uerbum recitat S. Ambrosius in Luc. VII, 148, t. II, et lib. III de Spir. sanct., 17, 121, t. IV, præter *illi est* loco *est illi*.

¹⁰ S. doctor. lib. de Parad., 15, 64: *Fructus, inquit, Spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, modestia, continentia, dilectio*. Hoc in loco Rom. edit. *castitas* pro *dilectio* legit. Lib. uero de Noe et Arca, 29, 108, sic: *Fructus autem spiritus, caritas, gaudium, pax, patientia, bonitas*. At in psal. xxxvi, 12, t. II: *Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, fides, modestia, continentia*. Demum lib. I de Spir. sanct. 6, 69, ut in lib. de Noe sup. cit. præterquam quod *pax* primo loco ponit, quam tamen uocem post *gaudium* scribit in eod. libro XII, 126, t. IV.

¹¹ Conf. epist. 71, t. III, in qua hujusce apostolicæ epistolæ summam Ambrosius a Irenæo rogatus exponit. col. 1186 et seqq.

¹² Similiter Ambrosius, omissis in fine *in die r. redemptionis*, habet lib. III de Spir. Sanct., 8, 48, t. IV.

operibus carnis, quæ inter cetera latentia ¹ hæc sunt : « Inimicitiae, contentiones, æmulationes, indignationes, prouocationes, iræ, rixæ, dissensiones, seetæ ², inuidiæ, ebrietates, comisationes ³ (idest comestores) ⁴ (Gal. v, 20, 21). » His enim operibus contristatur Spiritus, offenditur; deserit et abscedit Solomone ⁵ dicente ⁶ : « Sanctus enim Spiritus disciplinae effugiet fictum ⁷ (Sap. 1, 5). »

IX. « Nolite, inquit apostolus Paulus, contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis (Ephes. iv, 30). » Dies redemptionis est, in quo salutaris indulgentiæ dono redempti, a mortis sententia liberamur; in quo ueterem hominem cum actibus eius exponimus, et induimus nouum, qui secundum Deum creatus est in operibus bonis ⁸. Eo enim die et sancto Spiritui consignamur ⁹, cum sa-

¹ Ita cod. pro *comessiones* consona s haud duplicata, et posito *i* pro *e* post *com.*, ut apud Sab. ms. Reg. De harum litterarum *i* et *e* promiscuo usu vide supra pag. 6, not. *b*; 18, not. *a*; 19, not. *a* (Col. 115, n. *d*; 127, n. *a*; 128, n. *f*). Codicis lectionem retinui, quia ejusmodi exempla in antiquis codd. haud semel occurrunt.

² Ita in codice. Sane ad 1, 4, Proverbior. observat

³ Summo consensu Patres, quibuscum antiq. et nova vulg. opera carnis, quæ mox enumerantur, cum Apostolo *manifesta* dicunt, et non *latentia*, eisdemque suffragatur Græcus textus *καὶ ἐν τῷ* legens. Hic fortasse recensita opera carnis aut *latentia* mendose pro *manifesta*, aut dicendus Ambrosius, quæ commemorat ⁴ ipsa esse *manifesta*, cætera verò *latentia*, ut sensus sit : *ab operibus carnis, quæ manifesta inter cetera latentia hæc sunt.* Hinc dixeris fortasse vocem *manifesta* excidisse; nisi malis Ambrosium, quæ reuerset opera carnis, ea *latentia* vocare comparatione eorum, quæ in catalogo omittit, ut *adulterium, impudicitiam, et homicidia*, quæ sese sua magis turpitudine produnt.

⁵ Irenæus lib. v, c. 11, col. 505 : *inimicitiae, ait, contentiones, zeli, iræ, æmulationes, animositates, irritationes, dissensiones, hæreses.* Cyprianus lib. de Orat. Dom. col. 209 : *inimicitiae, contentiones, æmulationes, animositates, prouocationes, simultates, dissensiones, hæreses.* Augustinus vero epist. 29, t. II, col. 50 : *inimicitiae, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses.* Sicque idem S. Pater sparsim in suis operibus, præterquam quod lib. II de Serm. Dom. in mon., ubi ad vocem *hæreses* illam addit *sectæ.* Demum Lucifer. Calar. lib. II pro S. Athan., col. 282, et S. Hieronymus in h. l., omisis *indignationes, prouocationes*, si in line *hæreses* loco *sectæ* legas, nostro cum Ambrosio cætera habent. Vulg. nobiscum retinet *sectæ* e Græco *αἰρέσεις*.

⁶ Ita Patres laudati in cit. l. habent ad verbum, præter Lucif. Cal., qui post *inuidiæ* addit *homicidia.* In hunc l. hæc notat Hieronymus l. c. : *In Latinis codicibus adulterium quoque et impudicitia, et homicidia in hoc catalogo vitiorum scripta referuntur. Sed sciendum non plus quam quindecim in carnis opera nominata.* Duodecim in hoc sermone nominantur; si ergo tria modo a Hieronymo relata addas, quindena cum eodem *opera carnis* et tuus cata ogus reddet.

⁷ Ambrosianis locis, ex gr., de Parad. 1, 6, et XII, quibus liber Sapientiæ, juxta sui temporis opinionem, Salomoni tribuitur, hic modo accensendus est. De hac re vide Maurinos annotantes ad l. cit. de Paradiso, nec non Ackermannum Introd. in lib. sac. V. F. part. II, c. 7, 245, edit. Vindobon. an. 1825 p. 367.

⁸ Ita Vulg. cum Augustino pluribus in locis, si

A cramentis omnibus consummamur ⁸, dicente Euangelista : « Et baptizato Iesu confestim ascendit de aqua : et ecce aperti sunt caeli, et uidit Spiritum Dei descendentem de caelo sicut columbam ⁹, uenientem in ipsum ¹⁰ (Matth. III, 16). » Columba innocentia simplex ¹⁰ uel simplicitate innocens, non clamore uiolenta, non furoresææa ¹¹, non moribus iracunda ¹², non amaritudine fellis infesta ¹³ : et ideo eodem Spiritu, qui in modum eius descendit, accepto subiunxit Apostolus, ut diceret. « Omnis, inquit, amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia auferantur a uobis ¹⁴ (Ephes. IV, 31). Amaritudo est inimicitias concipere, ructari odia, euomere uenena, obrectare proximis, disseminare laetalia ¹⁵, sicut in Deuteronomio ¹⁶ scriptum est : » Inimici nostri insensati ¹⁷. De uinea Sodomorum B uitis eorum, et palmites eorum de Gomorra : uua

Sabatier, veteres codices Lactantii et Cypriani *Solomonem* legisse. Porro sic habent mss. plures Sessoriani, e quibus unus antiquissimus.

⁹ Cod. *columba* omissa *m* solito mendo.

¹⁰ Cod. cum diphthongo *laetalia*, quæ quoque lectio exemplis antiquor. codd. confirmatur.

¹¹ Ita codex cum *h.*

initio hoc ord ne legas : *Spiritus enim Sanctus.*

⁸ Apostolicam hanc sententiam expendit Ambrosius etiam in psalm. xxxviii, 22, t. II; in lib. de Ius. Virg., 2, 13, t. III; et lib. II de Spir. Sanct., 7, 65, t. IV.

⁹ Baptizatum Spiritui Sancto consignari docet etiam auctor lib. de Sacram. apud Ambrosium, t. III. col. 457 et seq.

¹⁰ Id est, cum per baptismum cuncta Christianæ religionis nobis reserantur arcana, a quibus olim arcebantur profani, et fides acquiritur, qua omnia credimus diuina mysteria : vel potius, cum cæteris omnibus sacramentis suscipiendis idonei per idem sacramentum efficiuntur; quod quidem es ianua sacramentorum. Verum h. l. ad Eucharistiam quoque respicere potuit Ambrosius, quæ juxta veterem Ecclesiæ consuetudinem conferebatur una cum baptismo, et confirmatione; qui mos etiam nunc in baptizandis adultis obtinet in ecclesiastica disciplina.

¹¹ Concinit Hilarius in psalm. cxxxviii, col. 507. Græcus textus et antiq. vers. apud Sabat. addunt *ei ante cæli*, et omittunt *Dei post Spiritum.*

¹² Simplicitatem per columbam designari passim in suis scriptis monet Ambrosius. Clarius lib. de Isaac, 7, 59, t. I, et in Luc. II, 92, ubi : *Apertum est, inquit, cælum et descendit Spiritus Sanctus corporali specie sicut columba... Advertamus mysterium : quare sicut columba? Simplicitatem enim lavacri requirit gratia : ut simus simplices sicut columbæ.* Ita etiam scribit lib. de Myster., 4, 25, t. III : *Merito sicut columba descendit, ut admoneret nos simplicitatem columbæ habere debere.*

¹³ Pacem etiam per columbæ mysterium intelligi debere est Ambrosii sententia lib. de Isaac, et in Luc. loc. cit., ac in lib. de Myster., 5, 41, t. III, nec non epist. 41, 21.

¹⁴ Confer saltem in psalm. cxviii serm. 12, 18, t. II.

¹⁵ Locutio familiaris Ambrosio, quæ rursus legitur lib. de Parad., 2, 8, t. I, et alibi.

¹⁶ Ita adamussim S. Cyprianus lib. III Testimonior., col. 506.

¹⁷ Favet huic lectioni antiq. ver. apud Sabat. cum Vigil. Taps. lib. V de Trin. t., col. 245, addito *autem post inimici.* Græc. *ἀγόντοι.*

¹⁸ Phrasis prorsus insolita. Sensus est : *Aut dicendum, quæ commemorat Ambrosius, ipsa esse manifesta, etc.* EDIT.

eorum uva fellis, et botrus amaritudinis ipsorum ¹. Ira drachonum ² uinum eorum, et furor aspidum insanabilis ³. (*Deut.* xxxii, 31, 32, 33). Et David : « Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, quorum os maledictione et amaritudine plenum est ⁴ (*Psal.* xlii, 3). Ira inquit, ira ⁵ est inuidere meliori, felici detrahere, gemere profectibus proximi; unde Propheta sic dicit : « Peccator uidebit, et irascetur, dentibus suis frendet, et tabescet ⁶ (*Psal.* cxi, 10). Indignatio, inquit, indignatio ⁷ est indigne ferre inferiorem superiori dono gratiae coequari, aut gradu charismatis anteferri ⁸; cum Apostolus *Galatis* ⁹ dicat : « Non est seruus neque liber : non inest masculus, neque femina; sed omnes uos unum estis in Christo Iesu ¹⁰ (*Gal.* iii, 28).

X. Docet beatissimus Paulus in omnibus ferme epistulis ¹¹ suis ¹², ex omni natione, dignitate, nobilitate, aetate, uel sexu conuocatos ad fidem unum effectos in Christo; cuius passionis sacramento ¹³ dehonestatus est mundi principatus, deturpata nobilitas, celsitudo delecta, exaltata humilitas, eleuata depræssa, purificata sordida, iacentia erecta, et ui-

¹ Hæc vox ita cum aspirata etiam in antiquis codd. reperitur.

² Cod. ira cum emphasi repetit.

³ En altera repetitio per emphasim facta. Quod autem, inquit Maius de Re pub. i, 47, p. 123, negit Moser... repetitione uocabuli posse significari emphasim, mirum mihi est; et certe refutari uidetur ab ipso Cicerone, p. 103.

⁴ Codex mendose Corinthiis habet.

⁵ Ita cod. pro epistolis. Vide sup., pag. 22. not b (*Col.* 151, n. e) ubi observatum reliqui, litteras o et u apud ueteres inter se mutuis vicibus fungi.

⁶ In codice repletur manifesto mendo.

⁷ Ita codex cum diphthongo caedri, quæ lectio antiquorum codd. auctoritate non caret.

⁸ In cod. virgultae... roboratae, quod quidem repetitum est mendum; nam virgulta neutra vox est, ideoque in utraque voce e abundat in fine.

⁹ Non iisdem uerbis h. l. usurpat Ambrosius; nam lib. de Elia et jejuniis, 14, 52, t. I, sic : *De uinea Sodomæ uinum eorum, et uitis eorum uitis Gomorrhæ : uua eorum uua fellis, botrus amaritudinis in ipsis.*

¹⁰ Ita Ambrosius l. c., si ponas ira ubi furor, et vice uersa.

¹¹ Ita ad uerbum Vulg. antiq. et noua cum Augustino, et Cassiodorio, quibus modo Ambrosius noster adiungitur. In Ambrosianis scriptis hucusque editis prima tantum uerba reperiuntur, scilicet : *Sepulchrum patens est guttur eorum*, in psal. cxviii serm. 16, 28, t. II.

¹² S. Augustinus *frendet et tabescet* constanter scribit, quorum breu. Mozarab. Græcus *βρούξει, και ταχίσεται*.

¹³ Huc respicere uidetur illa distinctio inter improbum et inuidum, qua utitur S. doctor lib. ii de Offic., 30, 152, t. III. Filii, inquit, fugite improbos, caveate inuidos. Inter improbum et inuidum hoc interest, improbus suo delectatur bono, inuidus torquetur alieno : ille diligit mala; hic bona odit; ut probe tolerabilior sit qui sibi uult bene, quam qui male omnibus. Et sane inuidiam ut quamdam probe insanabilem ægritudinem haud tolerandam, sed fugiendam suadet Ambrosius. Sic enim epist. 29, 17, t. III : *Terras fugito, in quibus inuidia est, ubi ambitio, ubi contentio.* Porro bis tam detestabili peste terrenis corruptis nulla pax est, nulla caritas, nullus ordo; quia res nulla iure componitur.

uificata sunt mortua. Sic apud Ezeiam (*Isa.* xl, 4) uallium fossa replentur ¹, montium ardua humiliantur; sic praua diriguntur, et aspera deplanantur : sic collium omnium primum in aequalitate librata in planitie sunt deducta camporum; sic caedri ² Libani tenuati sunt, uirgulta ³ uitulaminum ⁴ roborata pinguescunt; sic leonum faeritas ⁵ mansuefacta boni coniungitur, et carniū pinguitudine fastidita cum boue paleis uescitur : sic lupo rabie deposita cum agnis camporum prata depascitur : sic ursus cum uitulo, et haedus cum pardo concordat (*Ibid.* xi, 6, 7) : sic infantes cavernis aspidum manus ingerunt, nec nocent ⁶ : sic humani generis uarietas quia de boue ad Deum non pertinet ¹⁰ ⁷ in unum redigetur : sic diuersitas natalium unitate concordat : sic conditiones aemulae pares efficiuntur; dum moriuntur per baptismum natalibus mundi, et nobilitati per gratiam caelo nascuntur ¹¹, dicit Ezeia propheta : « Ecce nunc dominator Dominus Sabaoth conturbabit gloriosos cum uirtute, et qui superbi sunt contumelia conterentur, et humiliabuntur, et cadent excelsi gladio. Libanus uero cum altis cadet ¹² (*Ibid.* x, 35,

¹ Ab antiquissimis usque temporibus hoc uocabulum uitulamen pro plantatio obtinuit apud sacros et ecclesiasticos scriptores; de cuius origine sic loquitur S. Augustinus, lib. ii de Doctr. chr., t. III, p. 1, col. 26. Quoniam *μὸσχος* Græce uittulus dicitur, *μοσχέυματα* quidam non intellexerunt esse plantationes, et uitulamina interpretati sunt; qui error tam multos codices præoccupauit, ut rix inueniatur aliter scriptum : et tamen sententia manifestissima est, quia clarescit consequentibus uerbis : namque adulterinae plantationes non dabunt radices altas (*Sap.* iv, 5), *conuenientius dicitur, quam uitulamina, quæ pedibus in terra gradiuntur, et non hærent radicibus.*

² Ita codex cum diphthongo faeritas, quam lectionem haud raro prisca exhibent codd.

³ Hanc parenthesim designandam iudicavi, ut clarior hic locus euaderet.

⁴ Ambrosius lib. ii de Spir. Sanct., 8, 79, ita : *omnes uos unum estis in Christo Iesu.*

⁵ Ad Rom. x, 12; ad Cor. x, 17; ad Gal. i. c. et ad Col. iii, 11.

⁶ Conf. saltem in psal. cxviii serm. 12, 3, t. II., ubi similitis elocuio recurrit.

⁷ Hæc eadem Isaia uerba usurpat quoque Ambrosius lib. v Hexaemen., 2, 6; lib. ii de Interpell. David, 14, t. I; in psal. cxviii serm. 6, 17; et in Luc. vii, 45 et 202, t. II; atque lib. i de Pœnit., 13, 63 et 67, t. III, et infra.

⁸ Respicit S. doctor ad illud Apostoli I Cor. ix, 9 : *Nunquid de bobus cura est Deo?*

⁹ Legantur lib. de Myster. 3, 11, et 4, 21, et lib. i de Spir. Sanct., 6, 76 et seqq., ubi similes dictiones et sententiae sunt. Ita uero lib. de Fuga saec., 11, 54, t. I : *Mortuus quidem semel est : sed moritur unicuique qui baptizatur in nomine Christi; ut consepeliatur cum eo, et resurgamus cum eo, et in nouitate uiuamus illius ambulemus.* Vide etiam sis lib. iii de Sacram., 1 et seqq., apud Ambrosium t. III oper.

¹⁰ Favet huic lectioni Græcus, qui quidem loco *Dominus uirtutum*, ut in antiq. Vulg. legitur apud Sabat., et pro *Dominus exercituum* ueluti noua Vulg. refert, nobiscum habet, *ὁ δισπότης κύριος σαβαώθ*; item pro *elati comminuentur, uel excelsi statura succidentur*, *οἱ ὑψηλοὶ τῆ ὕβρει συντριβήσονται, excelsi superbia conterentur*; reliqua uero, *καὶ οἱ ὑψηλοὶ ταπεινωθήσονται*, id est, *et excelsi humiliabuntur.* Cæterum cum hos Isaia

34), » Frequenter Libanum montem et caedrorum A
 eus cacumina regno mundano comparat eiusque prin-
 cipibus sermo diuinus¹; quod regnum eiusque mi-
 nistros Dominus Christus sua passione deiecit et pres-
 sit. Et ne nos tractorum diuersitas perturbaret, ipsius
 Domini Christi personam, qui haec omnia esset con-
 summaturus, designans idem propheta subiunxit, ut
 diceret: « Exiet uirga de radice Iesse, et flos de ra-
 dice eius ascendet² (Ibid. xi, 1). » Radix utique
 Dauid³ significauit personam, ex cuius semine Chri-
 stus est natus in carne, qui ex patris sui Iesse lum-
 bis erumpens usque ad florem Dominicae natiuitatis
 carnalis porrexit originem. Denique sic adiecit, ut
 diceret: « Requiescet in eo Spiritus Dei, spiritus sa-
 pientiae et intellectus, spiritus consilii et uirtutis,
 spiritus cognitionis et pietatis⁴, replebit eum spiritus B
 sancti timoris Dei⁵ (Ibid., 2, 3). » Et ut apertius Chri-
 stum intellegi⁶ oportere monstraret, prosequitur,
 dicens: « Non secundum gloriam iudicabit, neque se-
 cundum eloquentiam redarguet⁷; sed iudicabit hu-

¹ Ita codex, bona et uetusta scriptura, ut supra,
 p. 17, n. a (Col., 126, n. d).

² In cod. terra.

³ Cod., uerba, mendose tamen.

⁴ Cod., quod. Vide annot. p. 23, n. b (Col. 132, n. h).

⁵ Recole de parenthesi, quae superius diximus n. a
 (Col. 115, n. a) et alibi.

⁶ Hellenismus, quo etiam, ut infra uides n. 41
 (Huj. pag. not. 8), Ambrosius utitur, dum h. l. allegat
 lib. de Tobia ix, 33, et lib. de Fuga saec. iv, 24.

versiculos x, 33, 34, mancos proferat Sabatier, qui C
 in expiscandis a Patrum scriptis antiquae biblicae ver-
 sionis fragmentis diligentissimus fuit, inde hunc ser-
 monem id temporis adhuc in membranis delitescere
 probe exploratum habeo. Quod sane praedictum cum-
 ulat illud Isaiae xi, 5, infra legendum, quod Saba-
 tierii curas effugit omnino.

¹ Haec quoque monet Ambrosius in psal. xxxvi, 77
 et 80, t. II, et in lib. de Myster., 7, 39, ac in epist.
 70, 7, t. III.

² Ita Ambrosius, uno excepto de pro ex ante ra-
 dice, lib. de Benedict. patriarch., 4, 19, t. I, et in
 Luc. II, 24, et III, 8, t. II. Habet a loco ex lib. de
 Inst. Virg., 9, 59, t. III. At ex ut in cod. retinet lib.
 II de Spirit. Sanct., 5, 38, t. IV. Consule etiam, si
 vacat, lib. de Apolog. alt. David., 8 43, t. I.

³ In Ambrosianis scriptis frequentata est haec elo-
 cutio. Illam quidem in modo citatis omnibus fere
 locis reperies, et alibi passim. Nec quisquam sit, qui
 Ambrosium sibi dissentire putet eo quod ibi legat:
 Radix utique familia Iudaeorum, et hic: Radix utique D
 David; nam exploratum est S. doctorem utraque
 elocutione ad Davidem respexisse. Liqueat, inquit Am-
 brosius in Apolog. alt. David, 7, 38, t. I, per David
 intelligi prophetam, per prophetam populum propheti-
 cum, scilicet Iudaeorum. In lib. de Spir. Sanct., I.
 sup. cit., Radix, ait, Jesse patriarchae familiae Iudaeo-
 rum; utique David. Conf. cit. Apolog. 4, 27, in Luc.
 III, 8, t. II, atque lib. v de Fide, 8, 105, t. III.

⁴ Ambrosius in Luc. III, 8: Et requiescet super eum
 spiritus Domini; Spiritus sapientiae et intellectus. Grae-
 cus uero loco Domini cum Ambrosio nostro Θεοῦ le-
 git: cui concinunt Lactantius lib. IV Inst., 13, col.
 577; Irenaeus lib. III, c. 9, col. 184, et 17, col. 208;
 et Tertull. lib. adv. Jud., 9, col. 143. Reliquum hu-
 jus uersiculi ad uerbum Ambrosius recitat in psal.
 cxviii serm. 5, 38; lib. de Myster., 7, 42, et alibi.

⁵ In cit. omnibus loc. Ambrosius, caeteris omissis,

PATROL. XVIII.

mili iudicio, et redarguet gloriosos terrae, et per-
 cutiet terram^b uerbo^c oris sui, et spiritu per labia
 interficiet inpium⁷ (Ibid., 4); » eo scilicet uerbo,
 et labiorum adspiratione, qua^d dixit: « Principatus
 huius mundi (id est dominatus^e) mittetur foris⁸
 (Joan. XII, 31). » De quo iterum: Venit principatus
 mundi, et non inueniet in me nihil^f (Joan. XIV,
 30). » Et ut sacramentum crucis¹⁰ ostenderet, adie-
 cit, dicens: « Et erit iustitia praecinctus lumbos, et
 ueritate inuolutus (sic) latera¹¹ (Isai. XI, 5). » « Tunc,
 ait, (id est ex eo tempore) pascet lupus cum agno, et
 pardus requiescet cum aedo⁸, et uitulus, et taurus, et
 leo simul pascentur; et puer paruulus ducet eos¹²; »
 (hoc est sacerdos, uel aetatis paruitate innocuus^h, uel
 innocentiae puritate subnixus gubernabit eos). Et bos,
 et ursus simul pascentur¹³ (et natio eorum una erit),
 et leo, et bos manducabunt paleas¹⁴ (id est aridas
 escas) (Ibid., 6, 7). » Ac ne mea interpreta-
 tioⁱ praesumpta uel temeraria a sollicitis audito-
 ribus¹⁵ iudicetur, apostoli Pauli disputationem meis

⁸ Ita codex sine h, cum paulo supra illam reti-
 nuisse uidimus. Non tamen aspiratam addendam
 censui, quia huiusmodi lectioni ueterum codd. au-
 ctoritas non repugnat.

¹² Ita codex cum uno u; quod, quanquam uideatur
 librarii mendum, attamen retinendum putavi specta-
 bili ueterum codd. auctoritate motus, qui frequenter
 ubi duo uu simul concurrunt, alterum omittunt.

ⁱ Codex constanter cum diphthongo, quam ex-
 pungere censui. Recole dicta p. 8, n. b. (Col. 118, n. e).

legit: spiritus sancti timoris, quae uerba S. doctor.
 superiori uersiculo coniungere uidetur.

⁸ LXX legisse, secundum sermonem arguet, monet
 Hieronym. in h. l. col. 100.

⁷ Favet Ambrosianae lectioni Irenaeus lib. III, c. 9,
 col. 185, quocum Hieronym. in h. l., et Graecus tex-
 tus.

⁸ Graecus textus, et Patres qui h. l. allegant initio
 princeps legunt pro principatus. In fine uero Augusti-
 nus quaest. 72 in Levit., t. III, p. 1, col. 521, missus
 est foras. Auct. lib. de Promiss. c. 2 col. 190, missus
 est deorsum. Sanctus uero Hieronym. cum Graeco et
 Vulg., ejicietur foras. Unus codex Cantabr. apud Sab.
 nobiscum habet, mittetur foris.

⁹ Ambrosius non semper iisdem uerbis hoc utitur
 testimonio. Siquidem lib. II de Abrah., 9, 62; lib. de
 Isaac, 6, 55; lib. de Jacob., 5, 24, t. I; et lib. de
 Virginit. 17, 108, t. III. Venit huius mundi princeps,
 et in me inueniet nihil. Lib. de Tobia, 9, 33, t. I: Ecce
 uenit huius mundi princeps, et in me suum non inuenit
 nihil. At lib. de Fuga saeculi, 4, 23, t. I, et in psal.
 cxviii serm. 8, 6, et in Luc. IV, 29: Venit enim prin-
 ceptus mundi huius, et in me inuenit nihil; lib. I de Offic.,
 49, 249: Veniet huius mundi princeps, et in me inue-
 niet nihil. Demum ad uerbum ut in cod., non inueniet
 in me nihil, legit lib. de Fuga saec., I. c., n. 24.

¹⁰ Locutio familiaris Ambrosio. Confer psal. cxviii
 serm. 13, t. II, et ibi Maurinorum notam, nec non
 lib. I de Spir. Sanct., 9, 108, t. IV.

¹¹ Hoc uersiculo augetur biblica Sabatierii collectio.
 Recole dicta n. 1, p. 27 (Col. 136, n. 12).

¹² Lib. I de Poenit., 13, 67, t. III, presse h. l. sic
 recitat: Tunc lupi et agni simul pascentur.

¹³ In Graeco ad uerbum.

¹⁴ Ambrosius I. c. de Poenit. habet: leo et bos pa-
 leam manducabunt.

¹⁵ Hic Ambrosii morem aduerte, qui nunquam suos
 auditores blandiri consuevit

interpretationibus interseram ¹, dicentis : « Expoliate uos ueterem hominem cum actibus eius ², et induite nouum qui renouatur in agnitione Dei secundum imaginem eius, qui creauit eum ³. Ubi non est masculus et femina, Graecus et Iudaeus, circumcisio et praeputium, barbarus et Scytha, seruus et liber : sed omnia et in omnibus Christus ⁴ (Coloss. III, 9, 10, 11). » Veteris ⁵ actibus spoliatos conuersione noui hominis, qui Christus, est, uestit; nec passus est relinquere exutos, sed tegmine honestae ⁶ conuersionis, et bonorum operae ⁷ claritate contextit. « Induite uos, inquit, sicut electi Dei et sancti uiscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, patientiam, modestiam ⁸, sufferentes inuicem, et donantes uobismetipsis, si quis aduersum aliquem habet querellam ⁹, sicut et Dominus donauit uobis, ita et uos facite ¹⁰ (Ibid., 12, 13). »

XI. Deo donante remissa sunt nobis omnia; permanebimus indemnes si et nos fratrum remittamus

^a Subintellige hominis.

^b Cod., *honeste* sine diphthongo, quam hujus vocis secundus casus reclamatur.

^c Cod., *opere*. Diphthongum addidi, et operae scripsi, ne nimis codicis lectionem sollicitarem; nam operum mihi legendum esse uidebatur.

^d Cod. *quaerellam* cum diphthongo, quam codicum auctoritate et grammaticorum praepcepto expungendam censui; sed litteram *l* geminam retinui. Porro hujusmodi lectio haud infrequens est in antiquis codd. Et quidem ad Ciceronem de Repub. II, 25, p. 194, sic de hujus vocis orthographia cl. Maius notabat : *Querella cum duplici ll constanter prope scribitur in antiquis seu codicibus seu etiam lapidibus. Attamen geminari in hoc uocabulo l uelant Caper et*

¹ Frequenter in suis scriptis, praesertim in psalmis suam sententiam apostolicis uerbis explanat atque confirmat S. doctor.

² In Apol. alt. David legitur, 9, 46, t. I : *Exspoliantes uos ueterem hominem cum actibus eius*, et similiter in psal. cxviii serm. 3, 22, uno excepto in fine eius pro suis. Ser. uero 10, 17, l. c., omittit *uos*, quam uocem retinet in Luc. 4, 58, quam rursus l. c. deponit. 8, 44, scribens : *Ut exspoliantes ueterem hominem cum actibus suis*, cuiusmodi lectioni, dempto ut, consonat lib. III de Fide; at lib. v, c. 16, 176 : *Exspoliantes uos ueterem hominem cum actibus suis*.

³ Ita Ambrosius h. l. affert in Apolog. alt. David. l. sup. cit., et in psal. cxviii serm. 3, l. c.; at infra serm. 10 ejusd. psalmi l. c. habet : *et induimus nouum, qui renouatur in agnitionem*, etc. Similiter lib. v de Fide, l. c.; si tamen initio legas *induemus* loco *induimus*. In lib. autem III de Fide : *et induentes nouum secundum imaginem*, etc. In Luc. IV, l. c., *induite nouum, qui secundum Christum creatus est*, et VIII, l. c., *induti nouum* duntaxat scribit.

⁴ Omissis *circumcisio et praeputium*, quae hic cum Graeco Ambrosius retinet, caetera ita in lib. v de Fide, 14, 177, ad uerbum refert. Consule etiam in psal. cxviii serm. 10, 17, in Luc. 4, 5, et 2, 47, et in epist. 62, 85.

⁵ In Graeco ut in Vulg., post *sancti* additur *και ηγαπημενοι*.

⁶ Idem S. Augustinus tract. 58 in Joan., col. 662, t. III, praeter *aduersus* loco *aduersum*.

⁷ Haud absimilia sunt quae leguntur in psal. xxxvii, 45, t. II, et in epist. 61, 9, t. III, quo in loco en eius uerba : *Caveamus ergo ne nobis hoc accidat, ut non remittendo quae nobis debentur, incipiamus et illa soluere, quae remissa sunt nobis... Dimittamus ergo pauca, quibus plura donata sunt, et intelligamus eo*

A *offensa* ⁷ : si caritatis uinculis inseparabili nexu iungamur (Ibid., 14 seq.) : si pacis munera alterno amore laetemur ⁸ : si diuinis nos aedificemus eloquiis : si psalmis ad caelestia prouocemus : si ad superna canticis inuitemus ⁹ : si omnia quae facimus opere, quae sermone loquimur, quae cogitatione complectimur, in Dei timore perficimus; gratias referentes Patri per Filium, laudantes Deum in Christo, et Christum ¹⁰ praeficientes in Deo, ut caelestes caelestibus comparati, spiritales spiritualibus similemus ¹¹. Quod opus aliud nullum est, nisi Dei gloriam diuina uoce conlaudent, dicente Iohanne ¹² : « Vidi et audiui uocem multorum in circuitu throni, et animalium, et seniorum : et erat numerus decies centena millium ¹³, dicentes uoce magna : Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere potestatem, et uirtutem, et diuitias, et patientiam, et honorem, et fortitudinem, et gloriam, et benedictionem ¹⁴. Et omnem creaturam, quae est in caelo, et super terram, et mare, et quae

Scaurus, pp. 2241, 2249, quorum grammaticorum praepceptum praetot contrariis exemplis uix audiendum uidetur; cum praesertim Papirianus, p. 2290, paulo recentiorem consuetudinem scribendi id uocabulum per duas *l* testetur. Scripturam querella retinet lingua Hispanica, ut alias bene multas uetustae Latinitatis reliquias.

⁸ Cod. iterum, in Christo, quae lectio sententiam improbabilem faceret, aut saltem obscuram; ideoque locus aliqua corruptela laborare uidetur: fortasse ad ea, quae mox scripserat, respexit librarius, et in Christo iterum posuit pro Christum, ut mihi scribere placuit, et sensus postulat.

¹ Vide quae iam ad hoc uerbum notavi p. 18, n. c (Col. 127, n. c).

C *nos Deo acceptiores fore, quo etiam plura donamus; quia hoc gratiores Deo sumus, quo nobis plura dimissa sunt. Videsis epist. 63, 85.*

⁸ Conf. in psal. cxviii serm. 21, 17, t. II.

⁹ Frequenter in suis concionibus ad psalmos canendos suam plebem uocat Ambrosius, ut praesertim legere est lib. v Hexaem., 12, 36, t. I, et in praef. in psal. I, 9, t. II, quo in loco pium in unum fidelium psalmos canendi morem, *pignus pacis et concordiae*, atque *magnum plane unitatis uinculum* esse dicit. Id idipsum repetit in psal. XLIII, 23, et cxviii serm. 7, 25, atque alibi passim. Caeterum hic ad illa apostolica uerba ad Colos. III, 14, 15, 16, 17, respicere uidetur Ambrosius.

¹⁰ Ambrosius in psal. I, 54; XL, 26; lib. de Virginit. 14, 86, et de Incarnat. 10, 114, atque alibi Apocalypsim S. Joanni Evangelistae tuetur. Eisdem locis quodammodo hic modo uidetur accedere. Nec prorsus est attendendus M. Dionysius Alex. episcopus, qui Joanni presbytero distincto ab Evangelista Apocalypsim tribuit, nam eum satis refutauit Millius in prolegom. in hunc librum, ad quem eruditos lectores amando. Conf. Eusebium Hist. eccl. lib. VII, cap. 25, p. 309 et seqq., edit. Valesii, Aug. Taurin. 1746, vol. I, et pag. 749 ejusd. volum., inter annotationes uariarum.

¹¹ Huic lectioni fauet Graecus textus, et illi concinit Cassiodorius in psal. I, col. 14, addito uno uerbo *magnum* post *uocem*.

¹² Ambrosiana scripta et hoc biblico testimonio carent. Patres uero qui illud allegant, nunquam iisdem uerbis referunt; sed saepe immutatis, insertis etiam aliis, uel eiectis, ac turbato rerum ordine. Sibi nec concinunt diversae antiquae uersiones: nec Vulgata nostra cum Graeco concordat.

in eis sunt omnia¹ (*Apoc.* v, 11-13). » Et iterum A neditio, et gloria, et sapientia, et gratiarum actio, et honor, et potestas, et uirtus Deo nostro in saecula saeculorum. Amen² (*Ibid.* vii, 11, 12). »

EXPLICIT^a SERMO SANCTI AMBROSII.

^a In cod.... *t sermo sci Amb.* Hujus formulæ, qua sermo concluditur, in prima voce litteræ prorsus oblitteratæ sunt, et ultimæ duptaxat litteræ *t* quæ recta forma excudi curavi, nonnisi breve vestigium

manet; eam tamen formulam, habita spatiorum ratione, supplere haud difficile fuit; verbo enim *explicit* fuit sollemnis antiquis ratio claudendi libros.

¹ Antiqua versio apud Sabat. addit, *subtus terram*; cui accinit nova Vulg., quamvis non eisdem verbis legat.

² In antiq. et nova vers., *claritas* loco *gloria*; sed nobiscum *gloria* retinet S. Fulgentius in fragm. 34 cont. Fabian., col. 646, et Græcus textus qui in fine, ut in codice, addit *Ἀμήν*.

² Græcus Ambrosii nostri lectioni favet, si initio scribas, *Et omnes ante angeli*.

ANNO DOMINI CCCLXXIV.

Q. AURELIUS SYMMACHUS,

V. C. COS. ORDIN. PRÆF. URBIS.

PROLEGOMENA.

GULIELMI CAVE NOTITIA HISTORICA IN AUR. SYMMACHUM.

Q. Aurelius Symmachus, Roma oriundus, ejusdem B urbis senator et præfectus, claruit præcipue anno 384. Consulatum gessit anno 391. Insuper Christianæ religioni animus, ubique prodit, imprimis in *Relatione pro ara Victoriae* quam imperatori Valentiniano obtulit, in qua gentilium causam strenue et ex professo agit, adversarium nactus D. Ambrosium Mediolani episcopum, qui Symmachi opus eleganter et strenue refellit. Nec causa sua modo excidit Sym-

machus, sed et paulo post tanquam reus majestatis, vili rhedæ impositus centesimum ab urbe lapidem in exsilium missus est, mox licet a Theodosio in gratiam receptus. Exstat hæc Symmachi *Relatio* tum inter Ambrosii opera, tum inter Symmachi epistolas, quæ cum Fr. Jureti et Joan. Leetii notis prodierunt Geneva, 1598, in-8°, additisque decem miscellanearum libris, Paris. 1604, in-4°, cum notis Paræi, Neap. Nemet., 1628, in-8°.

VITA SYMMACHI EX ANTIQUISSIMA EDITIONE.

Q. Aurelius Symmachus, vir consularis, iisdem fere temporibus vixit, quibus divi doctores Hieronymus et Ambrosius, Ausonius, Prudentius et Claudianus poetæ. Ejus consulatum collegamque T. cianum refert Prosper de Temporibus in annum Domini 394, qui fuit annus imperatoris Valentiniani Junioris, extremus: ad quem sane habetur epistola Symmachi proprio titulo inscripta, cum alioqui desideretur id genus parergi. Nec ignorantur ejus ad Ausonium epistolæ: quem nemo nescit iisdem temporibus vixisse primi nominis virum. Et hic est Symmachus, qui causam gentilium deorum oratione luculentissima defendit apud divos Theodosium imperatorem et Arcadium, Honoriumque Cæsares. Contra quem plerique alii, nervosius tamen scripsere sanctus Ambrosius et Aurelius Prudentius libris duobus: hic versu hexametro, prosa alius. Est videre ex illa ipsa oratione, quanta ille, quamque exquisita fuerit dicendi facultate: tanta nempe, ut homo exquisitissimi judicii Angelus Politianus eum, nec immerito, in veterum oratorum albo retulerit. Licet quoque ex hoc epistolarum familiarium libello nonnihil cognoscere: qui cum vulgo in auctorem Boetii socerum transferretur, essentque hujus erroris assertores

nonnulli, qui se omnium historiarum conscios professi, ignavissimo vaframento non in aulas modo, sed in ipsos etiam animos principales (heu tempora!) surrepserunt: non ferendam existimavi procacem illorum ignorantiam: sed liberali judicio prolem parenti suam restituens, ostendi quam vana sit eorum commentatio, qui historiam arbitrari suo committuntur: et (quod ne Deus quidem possit) in præteritum, disponunt, vel refragante temporum fide; ut in hoc quoque loco videre licet. Neque enim Symmachus ille Boetii socer (qui anno Domini 521, a Theodorico occisus est) ullam Valentiniano epistolam, nisi vel in cunis scripsisse potuit: vel (si *Palingenesiam* concedimus) ex campo Elysio priusquam denuo nasceretur. Sed quo mihi circulatores istos? cujus hoc insitutum impræsentiarum fuerat, epistolas Symmachi commendare antiquitatis et litteraturæ cultioris amatoribus: quas etsi non tam emendatas legerint, quam ille scripsit elegantes, scio tamen his gratias habebunt, qui eas ita prodire maluerint quam prorsus interire. Neque enim tantum depravatoribus cessit ut non bona pars integra restiterit, quæ nasutis etiam lectoribus factura sit stomachum.